

Nikola Milovančev, dipl. prav.
Martinska ulica, Ljubljana
nikola.milovancev@telemach.net

Primljeno/Received: 19.9.2019.
Prihvaćeno/Accepted: 17.5.2020.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.4.4.10>

UDK 32-051Žugelj, M.
UDK 323.28(497.1)

MILAN ŽUGELJ I ANDRIJA HEBRANG U DOKUMENTIMA BEOGRADSKOG GESTAPOA I UDBE

Sažetak: U historiografiji dosad nije poklonjena veća pažnja Milanu Žugelju, poznatiku i suborcu Andrije Hebranga u komunističkom pokretu, a po gestapovskim i udbinim dokumentima sudeći i čovjeku čija je smrt uzrokovana bliskom povezanošću s Hebrangom. Milan Žugelj je dva puta uhićen zbog Andrije Hebranga: prvi put 1942., kada je Hebrang u ustaškom zatvoru njega označio kao svog obavještajnog informatora u Beču i drugi put 1948., kada je Žugelj uhićen zbog sumnje da su Hebrang i on zajedno pristali na rad za gestapovske i ustaške organe. Baš zbog toga smo se odlučili za objavljivanje 19 dokumenata: 16 gestapovskih i 3 udbina, koji su primarna građa za rasvjetljavanje djelovanja Andrije Hebranga i Milana Žugelja; od tih 19 dokumenata su dosad samo dva bila objavljena (u knjizi M. Milatovića o Hebrangu, 1952), ali i ta dva u obliku faksimila, bez navođenja arhivskog izvora.

Ključne riječi: Milan Žugelj, Andrija Hebrant, Gestapo, UDBA, dokumenti

1. Osnovni biografski podaci o Milanu Žugelju

Milan Žugelj je rođen u Slavoniji, u Irenovcu (današnja Nova Ljeskovića) kod Čaglina, 15. ožujka 1907., od oca Josipa (Slovenac iz okolice Črnomelja⁹⁰¹) i majke Franciske rođ. Klo-

⁹⁰¹ Zvonko, IVANKOVIĆ VONTA, *Hebrang*, Zagreb, 1988, 237.: „Milan Žugelj stari je zagrebački komunist (rodom iz okolice Črnomelja)...”.

bučar.⁹⁰² S obzirom da je u Irenovcu bila šumarija, Josip Žugelj je tu očito došao oko 1900. u potrazi za poslom, na rad u preradi drva. Po iskazu M. Žugelja danom na saslušanju u bečkom Gestapou 30. 6. 1942., koji donosimo u ovom članku, njegov otac je bio pilarski majstor, a on je bio deveti od desetoro djece. Milan Žugelj je bio oženjen komunistkinjom Ružom Turković,⁹⁰³ s kojom je imao kćerku Aleksandru.⁹⁰⁴ Imamo podatak da je 1936. M. Žugelj bio u Genevi s Ivom Lolom Ribarom i drugim komunistima na Svjetskom omladinskom mirovnom kongresu.⁹⁰⁵ Veliki dio svog rada je vršio u sindikalnom pokretu u Savezu metalaca. Kada su krajem 1939. u Oblasnom odboru Saveza metalnih radnika Jugoslavije za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju nadvladali socijalisti, oni su iz članstva sindikata isključili grupu vodećih komunista, među kojima su bili Rade Končar i Milan Žugelj. Tome se suprotstavio zagrebački sindikat metalaca.⁹⁰⁶

Po vlastitom iskazu, Žugelj bio „sekretar čitavog Saveza metalnih radnika u Zagrebu“ zadnjih godinu dana, sve do zabrane tog saveza početkom 1941.⁹⁰⁷ Žugelj je 20. 6. 1941. došao u Beč dobrovoljno⁹⁰⁸ i „njemačkim posredovanjem“⁹⁰⁹ i šest mjeseci je radio kao metalac u Verreinigte Mettalwerke.⁹¹⁰ Nakon toga je prešao u Stockerau kraj Beča i tamo radio mjesec dana;⁹¹¹ svakako nije slučajnost da je u to vrijeme u gradiću Stockerau bila škola za časnike i dočasnike oružanih snaga NDH i da je tada tu boravio veliki broj hrvatskih časnika i

⁹⁰² Po dostupnim podacima zagrebačkog groblja Mirogoj Josip Žugelj je umro 8. 10. 1933., u 73. godini života, a Franciska Žugelj 26. 2. 1952., u 83. godini života. <https://www.gradskagroblja.hr>, (2. VI. 2020.).

⁹⁰³ IVANKOVIĆ VONTA, *Hebrang*, 238., : „...iz brojne i čestite zagrebačke komunističke obitelji Turković“, kao i činjenicu da je R. Turković 80-ih godina prošlog vijeka bila članica Savjeta Socijalističke Republike Hrvatske (tada prestižni počasni organ u koji su birani stari komunistički kadrovi). Ruža Turković je umrla u Zagrebu 2012., u 99. godini života – elektronsko izdanje osmrtnica „Večernjeg lista“. <http://sjecanje.vecernji.hr/turkovic-ruza-31672/>. (2. VI. 2020.).

⁹⁰⁴ IVANKOVIĆ VONTA, *Hebrang*, 237. i osmrtnica u „Večernjem listu“, <http://sjecanje.vecernji.hr/turkovic-ruza-31672/> (2. VI. 2020.).

⁹⁰⁵ Jozo, PETRIČEVIĆ, *Lolo*, Zagreb, 1986., 85. – cit. po IVANKOVIĆ VONTA, *Hebrang*, 237. i 338.

⁹⁰⁶ Jovo, POPOVIĆ, *Rade Končar Brko*, Gornji Milanovac, 1983., 36.

⁹⁰⁷ Iskaz Milana Žugelja u bečkom Gestapou (vanjska ispostava Wiener Neustadt) 30. 6. 1942., Istorijski arhiv Beograda (IAB), fond 1177, Zapovednik policije bezbednosti i Službe bezbednosti (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und Sicherheitsdienst, BdS), dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹⁰⁸ Dopuna iskaza M. Žugelja u bečkom Gestapou, dana 6. 7. 1942., IAB, fond 1177., Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹⁰⁹ Iskaz M. Žugelja u bečkom Gestapou (vanjska ispostava Wiener Neustadt) 30. 6. 1942., IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹¹⁰ Isto, iskaz M. Žugelja u bečkom Gestapou (vanjska ispostava Wiener Neustadt) 30. 6. 1942., IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹¹¹ Isto, iskaz M. Žugelja u bečkom Gestapou (vanjska ispostava Wiener Neustadt) 30. 6. 1942., IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

podčasnika, koji su mogli biti dobar izvor za sakupljanje informacija. Nakon iskaza Andrije Hebranga danog ustaškim istražiteljima u Zagrebu da je Milan Žugelj njegov informator u Beču, alarmiran je bečki Gestapo. Potraga za njim je trajala skoro dva mjeseca, od 4. 5. do 30. 6. 1942.; uhićen je tog dana u 11 sati u Wiener Neustadtu kod Beča, a već istog dana saslušao ga je policijski sekretar Grabner.⁹¹² Iz dopisa koji je SS poručnik u Zagrebu Hübner⁹¹³ poslao funkcioneru RAVSIGUR-a A. Benku 20. 6. 1942., prije Žugeljevog uhićenja, vidi se da se M. Žugelj u Beču odjavio 17. 2. 1942. i da od tada nije bio prijavljen.⁹¹⁴

Iz dokumenata koje imamo na raspolaganju ne vidi se je li gestapovski istražitelj pitao Žugelja za razlog izbjegavanja prijave boravišta u Beču od 17. 2. 1942. dalje.

U početku Žugelj nije priznao članstvo u KP, pa ni poznanstvo sa Hebrangom.⁹¹⁵ Međutim, suočen sa Hebrangovim iskazom, popustio je i 1. 8. 1942. je iz Beča obavješten Hübner „...da se sa Žugeljem, obzirom na njegovo dosadašnje držanje u nemačkim postrojenjima, saraduje“.⁹¹⁶ O postupku sa Žugeljem odlučivao je u Berlinu sam šef Gestapoa Heinrich Müller, koji je o tome dogovorio razgovor sa hrvatskim policijskim atašoom u Reichu.⁹¹⁷ Dana 15. 10. 1942. je iz Beča obaviješten Zagreb da će Žugelj biti prebačen, ali da mora biti zadržan „dok ne usledi dalje naređenje šefa Ureda IV“ (H. Müller – nap. N. M.).⁹¹⁸ Hrvatskoj službi sigurnosti su Žugeljev dolazak Nijemci najavili za 18. 11. 1942., na pograničnoj željezničkoj stanici Dobova vlakom koji je iz Beča tu stizao u 17.48.⁹¹⁹

⁹¹² Zapisnik o saslušanju M. Žugelja u bečkom Gestapou (vanjska ispostava Wiener Neustadt), 30. 6. 1942.

⁹¹³ Gerhard Hübner, SS poručnik, saradnik policijskog atašea u Zagrebu; više o njemu u: *Nemačka obavještajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji*, knj. V, Ustaška NDH, Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ, Uprava državne bezbednosti III odeljenje, Beograd, 1958. (STROGO POVERLJIVO ČUVATI U KASI!) Štampano kao rukopis Broj ...«).

⁹¹⁴ IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija. Ovaj dopis bio je upućen dr. Aleksandru Benku mlađem, tada vođi Odjela za veze s inozemstvom (tzv. Njemački odjel) Ravnateljstva za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) – o A. Benku ml. Vidi: *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., 33.

⁹¹⁵ Izvještaj bečkog Gestapoa (Tajna državna policija Vodeća ustanova državne policije Beč) Hübneru u Zagreb, 17. 7. 1942, IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹¹⁶ Tajna državna policija Vodeća ustanova državne policije Beč, 1. 8. 1942., prevod nepoznatog prevodioca Udbe (vjerovatno jedan od zatvorenika), IAB, fond 1177 Bds (Arhiv beogradskog Gestapoa – nap. N. M.), dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹¹⁷ Zabilješka SS potporučnika u Zagrebu Stüeve-a od 12. 8. 1942., IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹¹⁸ Tajna državna policija Vodeća ustanova državne policije Beč, 15. 10. 1942., prevod prevodioca Udbe, IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹¹⁹ Dopis Tajne državna policije Vodeća ustanova državne policije Beč, upućen u Zagreb Policijskom atašeu njemačkog poslanstva (Hansu Helmu – nap. N. M.) 11. 11. 1942. IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

Dana 11. 12. je Robert Nonnenmacher, SS podčasnik u Zagrebu, Helmov suradnik, postavio zabilješku da je hrvatska policija preuzela Žugelja 18. 11.⁹²⁰ Po toj zabilješci, Žugelj je nakon dva dana (20. 11.) bio pušten i to „nakon osude“. U zabilješci se ne navodi kakva je bila ta ekspresna „osuda“ poslije koje je uslijedilo momentalno puštanje. Svakako je za kraj 1942. godine bilo neuobičajeno za ustaške organe sigurnosti da, bez temeljitog saslušanja, puštaju komunistu koji je Gestapou priznao suradnju sa Andrijom Hebrangom, odnosno sakupljanje podataka u Beču po Hebrangovim uputama. Prilično neuobičajen je i sadržaj dopisa Ustaške nadzorne službe (UNS) od 18. 1. 1943. policijskom atašeu njemačkog poslanstva u Zagrebu (H. Helmu): UNS obavještava Nijemce da „Savezno dopisu od 20. VI. 1942. br. 1043/42., nisu mogli doći do „pobližih podataka o vezama Andrije Hebranga sa Milanom Žugeljom. A. Hebrang nije mogao biti ponovno saslušan budući da je predat partizanima...“.⁹²¹ Ovo je neistina, jer su nacistički policijski organi tražili podatke o vezama Hebranga i Žugelja sedam mjeseci ranije, 20. 6. 1942. U to vrijeme se Hebrang nalazio u Jasenovcu, razmijenjen je tek 23. rujna 1942. UNS je dakle imala tri mjeseca vremena da sasluša Hebranga i obavijesti Nijemce, ali to nije učinjeno. Zašto? Vjerovatno je razlog u tome da ustaški državni organi nisu željeli ni s kim dijeliti saznanja koja su dobili od Hebranga i čuvali su ih za sebe.

Zvonko Ivanković Vonta navodi za Žugelja: „Jedno vrijeme radio je u Austriji (dijelu Hitlerovog Reicha), odakle je došao u partizane u Slavoniju, gdje se pokazao dobrim.“⁹²² Ovaj navod temelji na izjavi koju je Z. Ivankoviću Vonti dao Franjo Škrlec, tada član Savjeta SR Hrvatske. Ni riječi nije naveo o uhićenju Žugelja u Beču, o njegovom saslušavanju u Gestapou, o tome kako se vratio u Hrvatsku, kako je pušten i kako je došao među slavonske partizane.

Uoči kraja rata Žugelja nalazimo kao autora programatskog članka u „Vjesniku“, „Prvi maj – općenarodni praznik borbe i rada“ (28. 4. 1945.); na ovu činjenicu ukazala je američka historičarka Carol S. Lilly u svojoj knjizi „Ideology and rhetoric in communist Yugoslavia“ (Boulder, Colorado, 2001).

Nakon završetka rata, M. Žugelj je radio u Sindikatu i u saveznom Ministarstvu rada u Beogradu.⁹²³ Uhićen je nakon enja Hebranga 1948. Iz nedatiranog dokumenta Udbe, „Tiče se: Žugelj Milan“ kojeg također donosimo u cijelosti, evidentno je (poglavlje „III. dalja stvarna obrada“ da je Žugelj najprije bio samo ispitivan, ne i uhićen i da je razmatrana opcija nadzora nad njim i provokacije. Ne znamo kada je uhićen Žugelj; u zatvoru Udbe u Beogradu je Žugelj očito ubijen, kao i Hebrang (malo je vjerojatna službena verzija da se Hebrang sam ubio u zatvoru). Bio je čovjek koji je previše znao.

⁹²⁰ Zabilješka Nonn(emachera) od 11. 12. 1942. IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹²¹ Dopis NDH UNS, Ured I. Zagreb, 18. 1. 1943. IAB, fond 1177 Bds, dosije H-351 Hebrang Andrija.

⁹²² IVANKOVIĆ VONTA, *Hebrang*, 237-238.

⁹²³ IVANKOVIĆ VONTA, *Hebrang*, 238.

2. Historiografija o Milanu Žugelju, vezano za „slučaj Hebrang“

U historiografiji je Milan Žugelj spominjan uglavnom u vezi „slučaja Hebrang“ 1948. Kao što je poznato, historičari i publicisti koji su pisali o „slučaju Hebrang“ su dijametralno suprotstavljeni: jedni optužuju Hebranga da je u zatvoru bio vrbovan da radi za Gestapo i ustaše, dok drugi to negiraju, tvrdeći da su takve tvrdnje montirane od strane organa Udbe, da je on nevinna žrtva Josipa Broza i da je ubijen u zatvoru.

U grupi autora koji zastupaju tezu o Hebrangovoj izdaji su: Mile Milatović, Hebrangov istražitelj u zatvoru Udbe, autor knjige „Slučaj Andrije Hebranga“ (Beograd, 1952.);⁹²⁴ Slavko Odić („Neostvoreni planovi“, Zagreb 1961., str. 262-266 i „Dosije bez imena“, Zagreb 1961., str. 60); Vjenceslav Cenčić, autor djela „Enigma Kopinić“ (knj. I-II; Beograd 1983.); Dragan Kljakić, pisac knjige „Dosije Hebrang“ (Beograd, 1983.); Živorad Mihajlović Šilja, pisac djela „Hebrang izdajnik ili žrtva političke igre“ (Beograd, 1989. g.); Milomir Marić („Deca komunizma“, Beograd 1989.); Berislav Žulj („Točka na slučaj Hebrang“, „Nedjeljna Dalmacija“, 6. listopada 1985, str. 11); Vojdrag Berčić (njegova izjava u „Feralu“ 20. 5. 2004., Boris Rašeta: Hebrang je bio ustaški agent“). Uz njih, tu treba pribrojiti i Antuna Miletića, koji kao vjerodostojne citira više dokumenata Mile Milatovića u vezi držanja Hebranga pred ustaškom policijom („Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945. Dokumenti“, knjiga I, Beograd 1986.“).

Među zagovornicima teze o Hebrangovoj nevinosti su: Jere Jareb („Pola stoljeća hrvatske politike“, Buenos Aires 1960. i Zagreb, 1995., str. 121); Milenko Doder („Kopinić bez enigme“, Zagreb 1986.); Zvonko Ivanković Vonta („Hebrang“, Zagreb 1988.); Ivan Supek („Krunski svjedok u Hebrangovu slučaju“, Zagreb 1990. – američko izdanje je izašlo 1983. u Čikagu); Ivo Banac („Sa Staljinom protiv Tita“, Zagreb 1990. – američko izdanje 1988. Ithaca, Njujork); Pavle Kalinić („Andrija Hebrang. Svjedoci govore“ (Zagreb, 1991.); Nada Kisić Kolanović („Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja“ (Zagreb, 1996). Uz ovu grupu možemo pribrojiti i Ivana Jelića, koji je pohvalio knjigu Zvonka Ivankovića Vonte da su „...argumentiranom analizom razotkriveni falsifikati i tendenciozne interpretacije u Milatovićevoj knjizi“ (Ivan Jelić: Sudski proces Andriji Hebrangu 1929. god. (Prilog biografiji), Časopis za suvremenu povijest, 22/1990., Zagreb 1990., br. 3, fusnota 3 na str. 1.). Američka povjesničarka Jill A. Irvine nije se opredijelila u vezi tvrdjenja o Hebrangovoj izdaji – ona se ograničila na razdoblje 1943.–1944. (Tito, Hebrang i hrvatsko pitanje, Časopis za suvremenu povijest, 24/1992., Zagreb 1992., br. 1.).

Pitanje držanja Milana Žugelja pred Gestapoom 1942. i njegove veze sa Hebrangom je prvi postavio Mile (Miodrag) Milatović, koji je u knjizi „Slučaj Andrije Hebranga“ (na str.

⁹²⁴ Ivan Lovrenović je 1998. u sarajevskim „Danima“ osporio Milatovićevo autorstvo knjige i naveo: „Stvarni autor knjige, znalo se to uvijek, bio je Dobrica Ćosić, Rankovicev intimus i intelektualni favorit, a *islednik* Mile bio je samo kazivac, piscu logistigar“ – Ivan Lovrenović, *Historija se ponavlja*«, Dani, Sarajevo, br. 87, 26. 10. 1998.

129. i 131.) objavio i njemačke faksimile dva dokumenta koja mi donosimo u ovom članku u prijevodu (obavijest Hübnera Beču od 4. 5. 1942. o Hebrangovom prokazivanju Žugelja i dopis bečkog Gestapoa Zagrebu od 1. 8. 1942. da je Žugelj pristao na suradnju). Osim Milatovića, Žugelja u historiografiji najopširnije spominje Zvonko Ivanković Vonta u knjizi „Hebrang“, u kojoj je cijelo poglavlje „Dokumenti Gestapoa“ (str. 231.–247.) posvećeno Milatovićevom tvrđenju o dva gore spomenuta dokumenta Gestapoa. Ivanković Vonta je decidan: „Oba „dokumenta“ (koja je Milatović objavio u svojoj knjizi – nap. N. M.) Gestapoa su falsifikat“.⁹²⁵

Vjenceslav Cencić je 1983. u II knjizi „Enigme Kopinić“ znatno proširio Milatovićeve navode o Milanu Žugelju. Ovaj dobar poznavalac rada sovjetske obavještajne službe u Jugoslaviji od 1941. do 1945. navodi da je Žugelj bio poslan u Austriju „na obavještajno-diverzantski rad za račun sovjetske tajne službe“.⁹²⁶ Kopinić dodaje da je Žugelj odao „mnoge svoje veze“ i da je „...poslije naporne istrage, priznao sve što ga je teretio Andrija Hebrang“. Cencić u daljem tekstu tvrdi:⁹²⁷ „Kada je u Beču pao sovjetski obavještajac Žugelj, na osnovu Hebrangovog priznanja u ustaškoj policiji, sovjetska vojna obavještajna služba uputila je Titu telegram u kome obavještava CK KPJ da u CK KPH „sjedi jedan njemački agent“. Na sva Titova insistiranja da mu se pošalju podaci o kome je riječ, nikakvog odgovora nije bilo“.

Dragan Kljakić („Dosije Hebrang“) ide još dalje od Cencića: on precizira da su Žugelja na obavještajno-diverzantski rad uputili „U aprilu 1941. Srebrnjak i Hebrang...“.⁹²⁸ Kljakić dodaje da je Žugelj nakon hapšenja postao dvostruki agent (Gestapoa i sovjetski).

Nekadašnji pukovnik Udbe Živorad Mihajlović Šilja pisao je publicistički, s dosta nepreciznosti o Hebrangu. On u knjizi „Hebrang: izdajnik ili žrtva političke igre“ npr. navodi da je Žugelj otišao u „Bečko Novo Selo“ i to „krajem 1941.“⁹²⁹ Iako ne piše strogo historiografski, ne možemo preskočiti nekoliko Mihajlovićevih tvrđenja, npr. da je Žugelj „...kod Srebrnjaka završio kratki kurs – obuku za postavljanje mina, vršenje sabotaze na železnici i rukovanje radio-stanicom“.⁹³⁰ Prihvatljiva je konstatacija ovog autora da Milatovićeva istraga nije razjasnila kako je Žugelj slao svoje izvještaje iz Beča. Možemo pretpostaviti da je Ž. Mihajlović, kao pukovnik Udbe, imao na raspolaganju historijsku dokumentaciju koja je istraživačima i danas nedostupna; vjerovatno je imao na uvid dokumente, na osnovu kojih je zapisao da se ime Milana Žugelja ne pominje u njemačkoj istrazi nad Srebrnjakom, kao i navod: „Zna se pouzdano

⁹²⁵ IVANKOVIĆ VONTA, 245.

⁹²⁶ Vjenceslav, CENČIĆ, *Enigma Kopinić*, II, Beograd, 1983., 46.

⁹²⁷ CENČIĆ, 54.

⁹²⁸ Dragan, KLJAKIĆ, *Dosije Hebrang*, Beograd, 1983., 292. Kljakić navodi „U aprilu...“; iako je Žugelj otišao u Beč dva mjeseca kasnije.

⁹²⁹ Živorad, MIHAJLOVIĆ ŠILJA, *Hebrang: izdajnik ili žrtva političke igre*, Beograd, 1989., 194.

⁹³⁰ MIHAJLOVIĆ ŠILJA, 194.

da Ivan Srebrnjak u svim tim razgovorima sa svojim istražiteljima nije nikada spomenuo Milana Žugelja.⁹³¹ Mihajlović pretpostavlja da je Žugelj, iako je pristao na rad za Gestapo, nastavio da radi i za sovjetsku službu.⁹³²

Neki autori Milana Žugelja ni ne spominju, iako pišu o Hebrangu. To je npr. slučaj s knjigama Slavka Odića „Neostvoreni planovi“ i „Dosije bez imena“. I Milenku Doderu („Kopinič bez enigme“) se pitanje veze Hebrang – Žugelj nije činilo bitnim: on se uglavnom bavio kritikom Cencićeva knjige o Kopiniču i polemikom sa Živoradom Mihajlovićem, s pozicija teze o Hebrangovoj nevinosti. Osim toga, ima i autora koji se ne bave Milatovićevim navodima o povezanosti Hebranga i Žugelja, već Milana Žugelja spominju samo u kontekstu činjenice da je izgubio život u zatvoru, u vezi s istragom protiv Andrije Hebranga; takav slučaj je npr. s radovima Pavla Kalinića „Andrija Hebrang. Svjedoci govore“⁹³³ i Nade Kisić Kolanović „Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja“.⁹³⁴

3. Vjerodostojnost dokumenata Gestapoa o Žugelju i Hebrangu – što Ivanković Vonta nije naveo ili nije znao⁹³⁵

U kritici čitave Milatovićeve knjige, pa i kritičke ocjene (negiranje vjerodostojnosti) o dva u njoj objavljena dokumenta Gestapoa o vezi Žugelj – Hebrang, najtemeljitiji je bio Zvonko Ivanković Vonta u svojoj knjizi »Hebrang«. Zato ćemo analizirati njegove navode iznesene u poglavlju „Dokumenti Gestapoa“.

Čitajući knjigu Ivankovića Vonte „Hebrang“ (1988.) vidimo da je pisac koristio izuzetno bogatu arhivsku građu, literaturu kao i svjedočenja učesnika dešavanja 1941.–1948. Međutim, u njegovoj literaturi nedostaju dva objavljena izvora koja negiraju pojedine zaključke Ivankovića Vonte. Ovaj autor ne navodi kapitalni rad koji je Udba izdala u devet tomova sredinom pedesetih godina prošlog vijeka, kao priručnik za obrazovanje svojih kadrova: „Nemačka obavještajna služba u okupiranoj Jugoslaviji“. U toj, vrlo egzaktnoj i podacima bogatoj ediciji, dvije knjige se odnose isključivo na djelovanje njemačkih obavještajnih službi na području NDH. V. knjiga je u opsegu preko 700 strana i opisuje rad obavještajnih mreža u NDH, a IX. tom donosi (na više od 400 strana) tekstove zaplijenjenih dokumenata njemačkih službi u NDH. Opisane

⁹³¹ MIHAJLOVIĆ ŠILJA, 195.

⁹³² MIHAJLOVIĆ ŠILJA, 196.

⁹³³ Pavle, KALINIĆ, *Andrija Hebrang. Svjedoci govore*, Zagreb, 1991., 36.

⁹³⁴ Nada, KISIĆ KOLANOVIĆ, *Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja*, Zagreb, 1996., 218.

⁹³⁵ Zvonko Ivanković Vonta je svakako jedan od ljudi koji najviše znaju o „slučaju Hebrang“: po jednoj usmenoj izjavi tadašnjeg (1948) operativca UDB-e Hrvatske Nikole Kožula, Z. Ivanković Vonta je 1948. u UDB-i Hrvatske bio zadužen za odabir dokumenata koji će biti dostavljeni saveznoj UDB-i u Beogradu.

su (V. tom) sve organizacijske strukture u NDH, navedeno više stotina agenata, objavljene čak i fotografije mnogih od njih. To je najvažnija edicija, bez koje je teško zamisliti pisanje historiografskog rada s temom iz područja rada njemačkih službi u Jugoslaviji 1941.–1945. god. Z. Ivanković Vonta je svakako, kao nekadašnji operativac UDB-e morao znati za ove knjige; jesu li mu one kasnije, 80-ih godina prošlog stoljeća bile dostupne?

Uz to, Z. Ivanković Vonta ne navodi ni značajan rad njemačkog historičara Holma Sundhaussena, koji je objavljen 1972. u „Vojnoistorijskom glasniku“: „Obaveštajna služba i policijski aparat Hajnriha Himlera u „Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ 1941.–1945.“. Već iz samog naslova vidi se da je to rad koji se mora uzeti u obzir ako se piše o Gestapou u okupiranoj Jugoslaviji u II. svjetskom ratu.

Osim gore navedenih objavljenih radova (koji su tiskani prije njegove knjige), Z. Ivanković Vonta očito u vrijeme pisanja knjige o Hebrangu, nije raspolagao ni sa zaplijenjenom gestapovskom arhivom, koja je do 90-ih godina bila dostupna samo odabranima (npr. također bivšim oficirima Udbe Miletu Milatoviću, Živoradu Mihajloviću Šilji i drugim). Sada je, već više od jedne decenije, istraživačima u Istorijskom arhivu Beograda dostupan arhiv beogradskog Gestapoa (Bds), s 33,50 m dužinske građe, odnosno 6711 dosijea (po našoj procjeni, ukupno je bilo oko 12.000 dosijea). Arhiv beogradskog Gestapoa je, po svemu sudeći, uoči oslobođenja Beograda 20. 10. 1944. bio prenesen u Zagreb, a nakon rata vraćen u Beograd. To je doduše samo jedan dio zaplijenjene arhive Gestapoa (Bds). Očito postoji (ili je postojala) i građa koja još nije dostupna, odnosno ne znamo njenu sudbinu. Nada Kisić Kolanović je u svojoj knjizi ukazala da je 1985. Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove SFRJ 1.460 dokumenata „Dosijea Hebrang“ predao institucijama tadašnje SR Hrvatske i da je ta građa od 1990. u fondu HDA⁹³⁶. U tom dosijeju su pridruženi arhivski dokumenti stotinjak osoba.

4. Teze Z. Ivankovića Vonte o slučaju Žugelj i naši zaključci

Osvrnut ćemo se na nekoliko najvažnijih tvrđenja Zvonka Ivankovića Vonte. U poglavlju „Dokumenti Gestapoa“ autor postavlja sljedeća pitanja i teze:

1) *Dokumenti nisu vjerodostojni, jer M. Milatović nije naveo izvor dokumenata* (str. 235).

Godine 1952., sedam godina nakon rata i četiri godine nakon likvidacije Hebranga u zatoru, Udbe nije mogla dati na uvid zaplijenjene gestapovske dosijee, niti navesti s kojom sve dokumentacijom raspolaže. Za usporbu možemo navesti da ni danas, više od 25 godina nakon rata u Hrvatskoj 1991.–92. istraživačima nisu dostupni ni brojni dokumenti o akcijama operativnih jedinica, a kamoli tajnih službi o tim događajima.

⁹³⁶ KISIĆ KOLANOVIĆ, *Andrija Hebrang. Iluzije i otrežnjenja*, 207.

U danas dostupnoj historijskoj građi beogradskog Gestapoa u Istorijskom arhivu Beograda (IAB) nalazi se i dosije H-351 Hebrang Andrija, s više desetina dokumenata. S obzirom da se u Arhivu Beograda nalaze faksimili, možemo pretpostaviti da su originali još u arhivu neke od tajnih službi. Autoru ovog članka je poznato da je bilo i dosijea koji nisu predati IAB: svojevremeno je dobio veći broj kopija iz osobnog arhiva beogradskog publiciste, sada pokojnog Ž. G., a ovaj ih je očito dobio od jednog svog prijatelja (po mojoj procjeni oko 1990.), koji je radio za jednu tajnu službu. Među dobivenim faksimilima iz arhiva Ž. G. nalaze se dokumenti slučaja Žugelj-Hebrang, kao i niz drugih dokumenata. Međutim, simptomatično je da Istorijskom arhivu Beograda nisu predani neki faksimili koji bi bili jako zanimljivi za historičare – npr. dokumenti iz Gestapovog dosijea o Dimitriju Ljotiću ili o Milanu Nediću (s kojima autori ovog članka raspolažu).

Što možemo zaključiti iz arhiva Bds (Gestapoa) koji se nalazi u Istorijskom arhivu Beograda? To, da se pri radu Udbe sa gestapovskom arhivom, obrada organa Udbe nastavljala direktno u istim mapama personalnih dosijea Gestapoa: tu su dodavani prijevodi najvažnijih dokumenata (ne svih) s njemačkog, koje su očito radili zatvorenici – prevoditelji; prijevodi su jezično neujednačeni, čak unutar istog dosijea. Sa strane Udbe su uglavnom obrađivane istaknutije ličnosti, i to one koje su bile u životu. Na kraju pojedine personalne mape koju je obrađivala Udbe, dodavan je registar ličnosti koje se spominju u tom dosijeu, s navođenjem povezanih osoba. Ista ova metodologija obrade primijenjena je i u gestapovskom dosijeu H-351 Hebrang Andrija, u kojem se nalazi građa vezana na Milana Žugelja. Ono što upada u oči je da 1943., 1944. i 1945. Gestapo više nije intenzivno sakupljao građu o Andriji Hebrangu ili se ona ne nalazi u ovom dosijeu (što je manje vjerovatno); iz tog razdoblja u dosijeu postoji samo nekoliko dokumenata, ali oni za našu temu (Žugelj – Hebrang) nisu bitni. Od malobrojnih dokumenata iz 1944. najznačajniji je onaj beogradskog Gestapoa od 7. 8. 1944, koji se odnosi na slanje Tomašića, izaslanika Vlatka Mačeka, na sastanak sa Bevcom (Edvard Kardelj) i Hebrangom. Iz tog dokumenta se vidi da je dosije Vlatka Mačeka u beogradskom Gestapou nosio broj M 450.

5. Naše mišljenje u vezi arhivske građe Gestapoa

Prilikom ovog istraživanja uspoređivali smo faksimile iz IAB, one koje je imao pok. Ž. G. i dva faksimila, objavljena 1952. u knjizi M. Milatovića. Pri tome smo utvrdili da su faksimili koji se nalaze u IAB identični onima koje je imao pok. Ž. G. Jedina razlika je u tome da je sada na faksimilima u IAB rukom pripisano „IAB, Bds, H-351“ i stavljen mali pečat „IAB“. Dakle, oznaka arhiva, fonda i dosijea koji su stavljeni po preuzimanju arhivske građe. Na temelju dokumenta bečkog Gestapoa od 1. 8. 1942., objavljenog na str. 131. knjige „Slučaj Andrije Hebranga“, možemo pak zaključiti da je Mile Milatović na raspolaganju imao originale iz za-

grebačkog Gestapoa, odnosno vjerovatno arhiv Hansa Helma, njemačkog policijskog atašea u Zagrebu, a da su beogradskom Gestapou dostavljani prijepisi. Naime, dokument u knjizi na sebi ima pečate „GEHEIM!“ („TAJNA!“) i „HAFT“ („ZATVOR“), kojih na faksimilu u IAB nema. Umjesto toga, na njemu je rukom pripisano „GEHEIM“, dok je oznaka zatvorskog statusa izostavljena.

Još su tri razlike između faksimila u knjizi i dokumenta u IAB:

- u desnom zaglavlju dokumenta od 1. 8. 1942. u IAB se, pored parafa Gerharda Hübnera, nalazi dopisan datum „9/8“, kojeg na faksimilu u knjizi nema
- dokument u knjizi je naslovljen na „Einsatzkommando Agram in Agram“, dok je u prijepisu rađenom za Bds Beograd naziv „Zagreb“ („Agram“) jednom ispušten, pa piše „Einsatzkommando in Agram“
- u prijepisu je, u zadnjoj rečenici teksta dokumenta, učinjena manja jezična korekcija bez posljedica na sadržaj. Kod Milatovića stoji: „Gleichzeitig bitte ich um Erledigung meines Schreibens vom 17. juli 1942 mit der Anfrage, ob Z. (Žugelj – nap. N. M. i Ž. K.) dorthin überstellt werden soll“, dok na dokumentu u IAB piše: »Gleichzeitig bitte ich in der Frage der Ueberstellung um Erledigung meines Schreibens vom 17. Juli 1942.«.

Naš zaključak je da je istražitelj Mile Milatović imao na raspolaganju građu o Hebrangu iz arhiva Hansa Helma u Zagrebu, koja je bila sastavni dio istražnog spisa Andrije Hebranga.

2) *Pismo od 1. 8. 1942. nema veze s pismom od 4. 5. 1942., s kojim je sve počelo (to su jedina dva dokumenta koja je Milatović objavio), a nije ni poznat sadržaj pisma od 17. 7. 1942. (str. 239)*

Sve je počelo dopisom 30. 4. 1942. (donosimo ga u daljnjem tekstu), a pismo od 4. 5. je njegov nastavak. Na dopisu od 30. 4. je i plavom olovkom upisan pseudonim Kost, pa možemo biti sigurni da je iz Zagreba ovaj dokument bio poslan od strane inž. Stoklaske, rukovodioca glavne radio stanice, smještene u stanu njemačkog policijskog atašea⁹³⁷. Između 4. 5. i 1. 8. je bilo više različitih dokumenata (mi ih donosimo u ovom članku) i zato je logično da se pismo od 1. 8. ne odnosi neposredno na sam početak korespondencije. Pismo od 17. 7. Milatović nije objavio, ali ga sada mi objavljujemo (dok br. VII), pa i ta primjedba otpada.

⁹³⁷ Više o inž. Stoklaski („Kost“) u knjizi: *Nemačka obavještajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji*, knj. V., Beograd, 1958., 438-439.

3) *Helm u istrazi nakon rata nije spominjao Hebranga i dokumente u vezi njega* (str. 235)

I ova primjedba Ivankovića-Vonte ne stoji. Iz istražnog dokumenta Udbe „Tiče se: Žugelj, Milan“, koji donosimo pod brojem XVII, vidi se da je Helm u istrazi 1945. ili 1946. odgovarao na pitanje u vezi molbe od 20. 6. 1942. (dok. br. IV) za detaljnije saslušavanje Hebranga u vezi sa Žugeljem, odnosno da je Helm odgovarao na pitanje istražitelja u vezi obavještenja UNS od 18. 1. 1943. da detaljnije saslušavanje Hebranga o tome nije moguće, jer je Hebrang zaminjen, predan partizanima. Odgovor Helma o tome je dakle na str. 32. zapisnika o njegovom saslušanju, ali nam taj zapisnik u toku pisanja ovog članka nije bio dostupan. Smatramo i da je Helm 1946., prilikom davanja izjave u zatvoru Udbe bio oprezan: on je tada ipak bio samo zatvoreni zločinac SS-a, a Hebrang je u to vrijeme bio visoki funkcioner države koja je Helma držala u zatvoru. A u vrijeme Milatovićeve istrage nad Hebrangom 1948. Helma više nije bilo moguće dodatno saslušati, jer je presudom Vojnog suda u Beogradu bio osuđen na smrt vješanjem 22. 12. 1946.

4) *Milan Žugelj je lako mogao posvjedočiti da ga je Hebrang izdao...*“ (str. 237)

Ovaj zaključak nije moguće prihvatiti. Da je Žugelj priznao da ga je Hebrang izdao (ne znamo da li je priznao ili nije), priznao bi ujedno i to da je i sam započeo suradnju s njemačkim i hrvatskim službama i da je zato pušten na slobodu 20. 11. 1942.

5) *Dokument od 1. 8. 1942. je adresiran na Einsatzkommando Agram – EK Zagreb, koja nije postojala od travnja (aprila) 1942. (str. 239 i 241). I: „U toj pak ustanovi nikada nije radio SS-Sturmabführer Helm, koji se u »dokumentu« spominje!*“

Mišljenje Z. Ivankovića Vonte je pogrešno, EK Agram (Zagreb) je očito postojala 1. 8. 1942., a Helm ne samo da u EK Zagreb „nije radio“, nego ju je čak vodio! U knjizi V. edicije „Nemačka obavještajna služba u okupiranoj Jugoslaviji“ („Ustaška NDH“) se na str. 550. navodi: „Beissner je napustio NDH u proleće 1942. godine. Tada je u Zagreb premešten iz Beograda Hans Helm, SS-major i dotadašnji šef odeljenja IV Einsatzgruppe Sipo i SD-a. Izvesno vreme je Helm vodio zagrebačku ustanovu još pod nazivom „Einsatzkommando“, a zatim je preneo sve agende u okvir svoje nove ustanove, nadležstvo policijskog atašea pri nemačkom poslanstvu u NDH“. Dakle, Helm je preuzeo vođenje EK Zagreb, ona je postojala i dalje, proces prenošenja nadležnosti na policijskog atašea (Helm, istovremeno) je bio postupan. Helm je vršio obje dužnosti od proljeća 1942., vjerovatno do jeseni – za paralelnu ustanovu EK u Sarajevu imamo podatak da je postojala barem do oktobra (listopada) 1942.

Iako je još od 1941. traženo zatvaranje EK u Zagrebu i Sarajevu, da ne bi narušavale „suverenitet NDH“⁹³⁸, otpori u SS-u su očitio bili veliki, pa je EK u Sarajevu rasformirana po jednom navodu „...tek u oktobru 1942.“⁹³⁹, a po drugom „krajem 1942. godine“⁹⁴⁰. Datum formalnog ukidanja EK u Zagrebu nam nije poznat, ali pretpostavljamo da je to moglo biti krajem ljeta ili početkom jeseni 1942. Inače, spominjanje EK Zagreb u dokumentima bečkog Gestpoa (a ne policijskog atašea u Zagrebu) je palo u oči i nekome drugome, 40 godina prije objavljivanja knjige Ivankovića Vonte. Na to se u svojoj izjavi UDB-i od 3. 12. 1948. osvrnuo i tadašnji zatvorenik, a bivši njemački obavještajac Friedrich Herbst, koji je dao svoje tumačenje u vezi s tim (dokument br. XIX). U Herbstovoj izjavi vidimo njegovo zapažanje da se EK Zagreb spominje do IX. mjeseca (rujna) 1942.

- 6) Z. Ivanković Vonta (na str. 239. svoje knjige) stavlja pod sumnju vjerodostojnost dokumenta zagrebačkog Gestapoa od 4. 5. 1942. (prijepis tog akta iz beogradskog Gestapoa objavljujemo u prijevodu kao dokument br. II) zbog upotrebe slova „Ž“ u dalekopisaču. Iako je danas dostupna građa u IAB, zbog koje se sumnje Ivankovića Vonte iz 1988. mogu smatrati opovrgnutim, navodimo i o ovom pitanju naše mišljenje: i kod dokumenta pisanih od strane njemačkih organa na pisačim strojevima, nailazili smo i na dokumente koji su pisani sa slovima „ć“, „š“, „ž“ itd. kao i na one, kod kojih se, umjesto tih slova, upotrebljavaju „c“, „z“, „s“ i dr. Zato smatramo, da je i kod dalekopisača bilo isto: od strane njemačkih organa upotrebljavani su različiti dalekopisači, od kojih su neki imali ova slova latiničkog pisma našeg jezika, dok neki ta slova nisu imali.

Naš dojam je da, kada piše o odnosima unutar struktura nacističke vlasti, za Z. Ivankovića-Vontu važi konstatacija koju je iznio Holm Sundhaussen: „*Teza, koju je ranije postavila posleratna historiografija, o monolitnom jedinstvu i totalitetu vladajućeg aparata u „Trećem Rajhu“ predstavlja neodrživu simplifikaciju istorije nemačkog fašizma. Ipak se ta teza delomično održala i do danas*“⁹⁴¹. Tako barem možemo shvatiti Ivankovićevo razumijevanje odnosa SS-a (na čelu sa Himmlerom) i Ministarstva vanjskih poslova (na čelu sa Ribbentropom), izneseno na str. 242. knjige „Hebrang“. A baš u vezi postojanja EK u Zagrebu su ti odnosi bili toliko suprotstavljeni, da je EK Agram krajem 1941. i početkom 1942. postojala bez znanja njemačkog mi-

⁹³⁸ Holm, SUNDHAUSSEN, Obaveštajna služba i policijski aparat Hajnriha Himlera u Nezavisnoj državi Hrvatskoj 1941-1945., *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2., 1972., 102. Citat: „Već i samo postojanje ajnzac-komandi i njihovo potčinjavanje Beogradu bilo je nespojivo sa „suverenitetom“ Hrvatske“. Ukidanje EK u Zagrebu i Sarajevu podržavao je Siegfried Kasche, poslanik III Reicha u Zagrebu.

⁹³⁹ Slavko, ODIĆ, *Dosije bez imena*, Zagreb, 1961., 118, fusnota 188.

⁹⁴⁰ *Nemačka obavještajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji*, knj. V., Beograd, 1958., 469.

⁹⁴¹ SUNDHAUSSEN, 89.

nistarstva vanjskih poslova! Iako je Himmler obećao da će EK Zagreb biti rasformirana do 1. 8. 1941.⁹⁴², ta komanda je i dalje postojala, bez znanja Ribbentropa, odnosno organa njegovog ministarstva. To je vidljivo iz dokumenta Min. vanjskih poslova (Sonderzug „Westfallen“) od 28. 1. 1942., koji citiramo po H. Sundhaussenu⁹⁴³: „*Očigledno je da je bez znanja Ministarstva inostranih poslova ponovo formiran taj Ajnzacštab (misli se na EK Zagreb – prim. autora) i da bez znanja poslanika pregovara o kupovini tovarnih grla i – kako se vidi iz dopisa grupenfirera Wolfa – o isporuci oružja Poglavnikovom Telesnom zdruhu, odnosno, o vrbovanju pripadnika Telesnog zdruha za SS-jedinice*“. Vjerodostojnost građe Gestapoa o slučaju Milana Žugelja posebno dokazuje dokument koji donosimo pod brojem XIX. – izjava Friedricha Herbsta⁹⁴⁴, rukom pisana u zatvoru UDB-e u Beogradu 3. 12. 1948., u kojoj istražiteljima daje svoja tumačenja o pojedinim dokumentima iz istrage, kao i o osobama koje su ih sastavljale ili obrađivale; većinu dokumenata koje Herbst u izjavi spominje nam je uspjelo identificirati. Spomenimo i ovo: osobe koje se spominju u dokumentima dosijea H-351 povezane su s drugim osobama, odnosno s drugim dosijeima beogradskog Gestapoa, npr. s dosijeom Vlatka Mačeka M 450, Veselina Masleše M 1539.

D o k u m e n t i

Većinu dokumenata koje donosimo čine akti koje je beogradski Gestapo (Bds) dobio u prijepisu od zagrebačkog Gestapoa. Te dokumente, zbog dostupnosti široj čitalačkoj publici, citiramo u prijevodima koje su, po zadatku UDB, napravili zatvorenici tadašnje jugoslavenske tajne policije.

U spisu H-351 se (začuđujuće) ne nalazi prijevod vlastoručno pisane izjave Friedricha Herbsta od 3. 12. 1948., pa je ta izjava prevedena za potrebe pisanja ovog članka.

I. 30. 4. 1942. – prijepis dokumenta zagrebačkog Gestapoa, početak potrage za Žugeljom

⁹⁴² SUNDHAUSSEN, 103.

⁹⁴³ SUNDHAUSSEN, 103.

⁹⁴⁴ SS major, do jeseni 1943. rukovodilac odjeljenja IV Bds-a za Hrvatsku, zatim oficir u „rukovodnom štabu za suzbijanje bandi“; *Nemačka obaveštajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji*, knj. V., Ustaška NDH, Beograd, 1958, str. 481. Zatim je, u jesen 1944., prebačen u Njemačku. Bio je ranjen prilikom hapšenja od strane američkih trupa 28. 4. 1945. a zatim predan Britancima i interniran u bivšem nacističkom logoru Neuengamme (6 CIC); Britanci su ga izručili vlastima Jugoslavije 24. 9. 1947.; nakon osude na zatvorsku kaznu, pušten je 1953.

Početak potrage za Žugeljom, na osnovu iskaza Hebranga u ustaškom zatvoru.

Z a b e l e š k a

Zagreb, 30 IV. 42.

Tiče se: Žugelj Milan, komunist, radnik u Beču.

Prema izjavi kod hrvatske policije zatvorenog komuniste Hebranga namešten je komunist Žugelj privremeno u Beču kao radnik. Žugelj je Hebranga opskrbljavao sa obaveštenjima i izveštajima sa područja Reicha. Pojednost u toj stvari nije Hebrang u svojem saslušanju hteo priznati. Hebrang se je nalazio u rukovodstvu Centralne Komunističke Partije u Hrvatskoj.

Plavom olovkom:

Kost⁹⁴⁵

Sch?

paraf: Hübner⁹⁴⁶ 1/5.

II. 4. 5. 1942. – Gestapo Zagreb, dalekopisački proslijedeno Gracu i odatle Beču; prevod prepisa iz arhiva beogradskog Gestapoa.

Mile Milatović je 1952. u knjizi „Slučaj Andrije Hebranga“, na str. 129. objavio faksimil originala tog dokumenta Gestapoa Grac. Molba da u Beču započne potraga za Milanom Žugeljom, koji je Hebranga snabdijevao obavještenjima iz Reicha.

Tintom: K o s t

TAJNA DRŽAVNA POLICIJA – DRŽAVNOPOLICIJSKA USTANOVA GRAZ

(Geheime Staatspolizei – Statspolizeistelle Graz)

⁹⁴⁵ Radi se o inž. Stoklaski („Kost“), rukovodiocu radio-mreže invazione mreže u Zagrebu – podatak po: Nemačka obaveštajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji, knj. V., Ustaška NDH, Beograd, 1958., 779.

⁹⁴⁶ Očito se radi se o Gerhardu Hübneru, SS-poručniku, kasnije suradniku policijskog atašea Hansa Helma u Zagrebu.

Posredovanje izveštaja

primljeno	mesto za žig dolaska	poslano
Dan mesec godina vreme		Dan mesec godina vreme
		4. V. 1942 14.33
od	po	po
		tintom:
		Beč / Kgl. (Kögler)
		Primedba zakašnjenja
Posr. izveš. br. 785	Dalekopisačko pismo	

Ko/ BY (Bayer?)

Zagreb 4. maj 1942.

Tajnoj državnoj policiji, Vodećoj ustanovi državne policije Beč,

B e č

Tiče se: Ž u g e l j Milan, komunista, Hrvat, privremeno u Beču.

Predmet: Bez.

Prema izjavi kod hrvatske policije zatvorenog komunista H e b r a n g a namešten je komunista Ž u g e l j privremeno u Beču kao radnik. Žugelj je Hebranga opskrbljivao sa obaveštenjima i izveštajima Reicha. Pojednostiti u ovoj stvari nije Hebrang u svojem saslušanju hteo priznati.

Ukazuje se na to, da je Hebrang bio delatan u CK KP Hrvatske.

Moli se za preduzimanje koraka, kao i izveštaj o rezultatu.

Ponovno predlaganje

25. 5. 1942

Po naređenju:

potpisao: Hübner

SS-poručnik

Plavom olovkom: paraf Hübnera

2) Uneti u dnevnik i izneti: 1043/42

4/5

3) Ponovno predlaganje 15. VI. 42.

III. Gestapo Beč, 29. 5. 1942, obavještenje Gestapou u Zagrebu.

Izveštava se da do tada (odnosno do Hebrangovog terećenja Žugelja u zatvoru) bečki Gestapo nije vodio nikakav predmet u vezi Milana Žugelja.

Plavom olovkom: Stüwe

TAJNA DRŽAVNA POLICIJA

Vodeća ustanova državne policije B e č

Broj dnevnika 592/42 – IV A 1 –

Molim u odgovoru predstojeći poslovni znak i datum navesti.

Beč 1, 29. maja 1942

Morzinplatz 4

Telefon A-17-5-80

Tintom:

Ponovno predlaganje (Wiedervorlage)

5/6

9/VI 1043/42 F?

paraf: Hübner

Delatnoj komandi Zagreb

u Z a g r e b u.

Tiče se: Milana Ž u g e l j, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu.

Predmet: Tamošnje dalekopisačko pismo od 4. 5. 1942. br. 785.

Prilozi: Nikakvi

Milan Ž u g e l j bio je pod zadnje policijski prijavljen u Beču, XVII. kotar, Hernalser Hauptstrasse br. 187 (hotel „Jäger“) i odanle se je 17. 2. 1942. nepoznato kuda odjavio. Njegov sadašnji boravak je nepoznat. U početku tekuće godine trebao je Žugelj da bude namešten kod firme „Schöller & Bleckmann“ u Ternitzu, Niederdonau. No on je bio odklonjen od opunomoćenika Abwehra (Abwehrbeauftragte).

Inače o Žugelju ne postoje nikakvi predmeti.

Ja prepuštam Vama, da odanle povedete mere progona.

Po naređenju:

potpisao: Dr. Trenker

Overovio:

Christian s. r.

kancelarijski nameštenik

Okrugli štambilj:

„Tajna državna policija“

„Vodeća ustanova državne policije Beč“

÷

IV. Gestapo Zagreb, 20. 6. 1942. – dopis ustaškim organima sigurnosti (RAVSIGUR), dr. A. Benaku⁹⁴⁷

Gestapo zahtijeva da RAVSIGUR ponovno sasluša Hebranga u pogledu veza sa Žugeljom.

20. juna 1942.

Stü(we)⁹⁴⁸/PY(Payer?)

22/VI 1043/42 F?

1/ Državnoj direkciji za javni red i bezbednost,
na ruke gospodina dr. Benaka, odeljenje I III

Zagreb.

Tiče se: Milan Žugelj, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu.

Predmet: Poznat.

Prema saopštenju ustaške nadzorne službe je tamo zatvoreni komunistički funkcionar

H e b r a n g teretio radnika Milana Ž u g e l j a, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu, u tom pravcu, da mu je Žugelj stalno slao obaveštenja i izveštaje sa područja Reicha.

U Reichu provedene istrage su pokazale, da je Žugelj do 17. 2. 1942. bio policijski prijavljen za Beč XVII, Hernalser-Hauptstrasse 187, hotel „Jäger“ i da se je istoga dana odjavio nepoznato kuda.

⁹⁴⁷ Aleksandar Benak, ml. (1906.–1946.), visoki funkcionar sigurnosnih službi NDH. Tko je tko u NDH, Zagreb, 1997., 33.

⁹⁴⁸ Stüwe, SS-potporučnik u Zagrebu – podatak po: Nemačka obaveštajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji, knj. V., Ustaška NDH, Beograd, 1958., 780.

Kako postoji namera, da se protiv Žugelja u području Reicha povedu temeljite mere progona, molim za ponovno podrobno saslušanje Hebranga o njegovim vezama sa Žugeljom i za obaveštavanje o rezultatu saslušanja.

Istovremeno molim, da se odanle preduzmu prikladne mere progona protiv Žugelja i da se u datom slučaju ovamo učini saopštenje o usledelom hapšenju.

Ukoliko tamo budu upoznate dalje pojedinosti o ličnosti Žugelja ili se iste dadu istražiti, molim da mi se također saopšti.

Usled naročite hitnosti molim za ubrzano rešenje ove stvari.

2/ Ponovno predlaganje 5. 7. 1942.

U zameni:

paraf: Hübner s.r.

SS – poručnik

V. Gestapo Beč (odjeljenje u Bečkom Novom Mjestu): zapisnik o saslušanju Milana Žugelja od 30. 6. 1942. nastavak saslušanja od 6. 7. 1942.

Na ovom saslušanju je Žugelj poricao da poznaje Hebranga i da je komunist; pokušavao je da sebe prikaže kao socijaldemokratu. Vidljivo je i da Žugelj sakriva podatke o svojoj ženi i djetetu, da bi ih zaštitio.

TAJNA DRŽAVNA POLICIJA

VODEĆA USTANOVA DRŽAVNE POLICIJE BEČ

Spoljna ispostava Wiener-Neustadt

ReferatIV..A.1.....

Wiener-Neustadt 30. juna 1942

17..... sati.

Knjiga hapšenika 1929/42

I. Primedba predvođenja

1. Obiteljsko imeŽ u g e l j
krsno imeMilan
nadimak i pseudonim.....
2. rođen 15. 3. 1907. u Irenovcu
opštinasrez..... Požega
nadležan u..... Zagreb
zemlja..... Hrvatska
3. Obiteljsko stanje..... neženjen
4. Stanje, zvanje..... levački majstor
privremeno bez posla....ne
5. Mesto stanovanja i stan Wiener-Neustadt, Fliegergasse 11
6. Državna pripadnost..... Hrvatska... konfesija rim. kat.....
7. Ime, stanje i stan roditelja: Josip i Franciska Žugelj-Klobučar....
otac umro, Franciska Ž. rođ. Klobučar, Zagreb, Filipovićeve br. 27....
8. Partijski odnosi.....
9.bio je uhapšen po Stallnig-u, krim. sekretaru....
službena ustanova u Wiener-Neustad
radi.... komunističke delatnosti
10. Mesto hapšenja Wiener-Neustadt.... Vreme 30. 6. 1942. 11 sati.

Zabeleška:

1. personalije i podatak o stanu prema izveštaju Centralnog prijavnog ureda.....

2. primedba u uredu kaznenog registra prema vlastitom podatku..... nekažnjavan...
3. primedba u kartoteci progona prema obaveštenju Vodeće ustanove kriminalne policije.....
4. Karta kartoteke ne postoji. Prileži prepis.
5. Personalni akt ne postoji. Akt predleži
6. postupak službe prepoznavanja – nije potrebno – xxxxxxxxxxxx

Grabner s.r.
pol. sekretar

II. Spisak oduzetih stvari

A) zaplenjeni predmeti)

B) (na čuvanje uzeti predmeti)

1. K o v a n i n o v a c:

P a p i r n i n o v a c:

Inostrane vrsti novca

2. Ini predmeti

Ispravnost potvrđuje:

Ime hapšenika.

Predmeti preuzeti k A

Predmeti preuzeti k B

Ime

Ime

Službena ustanova

Službena ustanova

III. K stvari

a) K licu:

Ja sam deveto od desetoro dece i rođen sam u Irenovcu. Moj otac je bio zaposlen kao pilarski majstor na pilani i umro je godine 1933. Moja majka živi u Zagrebu. Ja sam posećivao 4 razreda osnovne škole i 2 razreda škole za gradnju mašina. Sem toga sam još načinio 12-mesečni kurs (2 semestra) za učitelja naučnika levača i za gradnju mašina. Za dve godine sam izučio formiranje rukom i levanja. Iza toga sam načinio majstorski ispit u gradnji mašina i levanju. Ja sam bio u Zagrebu zaposlen u različitim fabrikama mašina i levaonicama. Najzadnje sam radio kao majstor u metalskoj levaonici Dragutin Schreiber, Zagreb, Vlaška ulica 48.

Godine 1929. bio sam pozvan u 42. pešadijski puk i tamo sam služio 18 meseci. 8 dana pre izbijanja rata sa Nemačkom u aprilu 1941. bio sam ponovno pozvan, ali sam uskratio jednu službu na frontu.

Jednim nemačkim posredovanjem rada došao sam 20. juna 1941. u Nemačku i bio sam u Beču dodeljen na rad kod udruženih metalških fabrika (Vereinigte Mettalwerke). Ja sam u tom postrojenju bio skroz zaposlen 6 meseci. Iza toga sam došao u fabriku pumpi Ernsta Vogela u Stockerau, gde sam ostao mesec dana. 15. februara 1942. došao sam u levaonicu metala i željeza od Johanna Nemetza, Wiener-Neustadt, Pernerstorferstrasse br. 29. U toj levaonici bio sam zaposlen kao majstor i postigao sam jednu mesečnu platu od 305 maraka. Ja sem za svoju mater nema za nikoga da se brinem.

Od godine 1933. sve do zabrane u januaru 1941. bio sam član socijaldemokratskog saveza metalaca u Zagrebu.

Ponajpre sam vršio funkciju jednog sekretara grupe za levaonice metala i željeza, a jednu godinu pre zabrane postao sam sekretar čitavog saveza metalških radnika u Zagrebu. Jednoj drugoj organizaciji ja nisam pripadao.

U času ne pripadam nikakvoj organizaciji.

Ja nisam niti sudbeno niti policijski predkažnjavao.

b) K stvari:

Kako sam već pomenuo, vršio sam u Zagrebu funkciju jednog sekretara saveza metalških radnika socijaldemokratske partije. Ja priznajem, da je socijaldemokratska partija u Jugoslaviji već pre 10 godine bila zabranjena. Članovi saveza metalških radnika bili su socijaldemokratski orijentisani.

Ja najodlučnije poričem, da bi ikada imao nekakva posla sa komunističkom partijom. Ja također nikada u tom smislu nisam delovao.

Ja također nisam u stanju da u pogledu toga dadem daljih podataka.

Pročitano, odobreno, potpisano

Milan Žugelj s.r.

Zaključio

Grabner s.r. pol. sekretar

VI. Gestapo Beč (odjeljenje u Bečkom Novom Mjestu): nastavak saslušanju Milana Žugelja od 6. 7. 1942.

Žugelj i dalje pred isljednicima Gestapoa negira poznanstvo sa Hebrangom, članstvo u KP i sakriva podatke o ženi i djetetu.

Wiener-Neustadt 6. 7. 1942.

Z a p i s n i k

Nastavljen sa levačkim majstorom Milanom Žugelj-om, personalije u aktu, koji na predočenje navađa:

„Kako sam već spomenuo, bio sam nekada sekretar socijaldemokratskog saveza metalških radnika u Zagrebu. Ja sam ovu funkciju vršio u svoje slobodno vreme, dakle nisam bio zvanično namešten. Krajem 1940. bio je ovaj savez zanatlija od jugoslovenskih vlasti raspušten i ja sam svoj položaj izgubio. Od toga časa sam se potpuno povukao od politike. Ja se nisam priključio nikakvoj ilegalnoj organizaciji, pa bila to komunistička ili socijaldemokratska. 20. juna 1941, nakon uspostavljanja hrvatske države, javio sam se dobrovoljno na rad u Nemačku. Ja se nalazim u posedu jedne takve potvrde. Od 20. 6. 1941. radim u različitim fabrikama u Ostmarku (Austrija).

U novembru prošle godine dobio sam jedno izvanredno odsustvo, jer je moja majka, Franciska Žugelj, koja stanuje u Zagrebu, Filipovićeve br. 27, bila teško bolesna. Ja sam se skroz zadržavao u Zagrebu nekih 8 dana. Zato vreme sam razgovarao sa mnogim mojim poznanicima, koji su me ispitivali o mojim doživljajima i utiscima u Nemačkoj. Ja sam ovim ljudima davao samo dobra obaveštenja o Nemačkoj, rekao sam im, da se u Nemačkoj na karte sve može dobiti, što u Hrvatskoj, a također i u mnogim drugim ratujućim zemljama po svojoj prilici nije slučaj. Kako je rečeno, ja sam se samo pohvalno izrazio o Nemačkoj. Ja također ne bi znao, šta bi mogao da iznesem zloga o Nemačkoj, kada sam imao stalno jedno dobro nameštenje, a također i sada imam jednu dobru poziciju kod firme „Nemetz & Co” u Wiener-Neustadtu. Nakon isteka mojeg izvanrednog odsustva povratio sam se ponovno na moje radno mesto natrag.

Ja odlučno poričem, da sam nekom stanovitom Hebrangu iz Zagreba slao obaveštenja i izveštaje iz nemačkog Reicha. Ja uopšte ne poznajem nekog čoveka imenom Hebrang.”

Milan Žugelj s.r.

VII. Gestapo Beč, 17. 7. 1942. Dopis Gestapou u Zagrebu

Vodeća ustanova Tajne državne policije (Gestapo) u Beču obavještava Djelatnu komandu (Einsatzkommando) u Zagrebu o hapšenju M. Žugelja i o prvim iskazima u istrazi.

TAJNA DRŽAVNA POLICIJA

Vodeća ustanova državne policije Beč

Broj dnevnika 592/42 —IV A 1

Beč 1, 17. jula 1942.

Morzinplatz 4

Telefon A-17-5-80

3/8.

paraf Hübner

Ekspresno pismo

ZATVOR

Delatnoj komandi

u Zagrebu.

Tiče se: Žugelj Milan, levački majstor, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu, hrvatski državljanin, rkt. neoženjen, Winer-Neustadt, Fliegergasse 11.

Predmet: Tamošnje dalekopisačko pismo br. 785 od 4. 5. 1942, kao i moje pismo od 29. 5. 1942, br. dnevnika 592/42 IV A 1.-

Prilozi: 1 zapisnik saslušanja.

Milan Žugelj bio je 30. 6. 1942. po mojoj Spoljnoj ispostavi u Wiener-Neustadtu uhapšen i nalazi se tamo u zatvoru. On poriče, da poznaje nekog Hebranga i da treba da je istoga opskrbljavao sa obaveštenjima i izveštajima sa područja Reicha. Odgovarajući dokaz nije ovde protiv Žugelja mogao biti iznesen, a inače se isti nije ovde štetno pojavljivao. Žugelj veli, da nikada nije imao posla sa KP, nego je samo prije bio sekretar socijaldemokratskog saveza metalaca u Zagrebu.

Žugelj dalje navodi, da je za vreme svojega odsustva u novembru 1941. u Zagrebu bio od različitih poznanika ispitivan o svojim utiscima u Reichu, kod čega veli, da se je ipak samo pohvalno izrazio.

Molim za hitno saopštenje, da li Žugelj treba onamo da bude prebačen. Protiv Žugelja nije odavde kod Glavnog ureda bezbednosti Reicha (RSHA) IV C 2 stavljeno traženje za zaštitni zatvor (Schutzhaftantraf).

potpisao: Huber

Overovio:

Wizwary s.r.

Okrugli štambilj Gestapoa.

VIII. Izvještaj Gestapoa Beč Djelatnoj komandi u Zagrebu od 1. 8. 1942.

U izvještaju od 1. 8. 1942. se navodi da je Žugelj u istrazi u Gestapou u Beču priznao svoju aktivnost u KPJ, ali još poriče vezu sa Hebrangom.

Tajna državna policija

Beč I 1. augusta 1942

Vodeća ustanova državne policije Beč

Morzinplatz 4.

Broj dnevnika 592/42 – IV A 1 –

Telefon A 17-5-80

Molim u odgovoru predstojeći poslovni
znak i datum navesti.

paraf: 9/8

H(übner)

TAJNO

Predmet predložiti šefu

Delatnoj komandi

u Zagrebu

Tiče se: Žugelj Milan, levački majstor, rod. 15. 3. 1907. u Irenovcu, hrvatski državljanin, rkt.,
neoženjen, Wr. Neustadt, Fliegergasse 11.

Predmet: Moje pismo od 17. Jula 1942, br. Dnevnika 592/42 A 1.

Prilozi: Bez

Žugelj je konačno priznao svoje veze sa KPJ, ali poriče i nadalje zadatak po Hebrangu. Šef Ureda IV odlučio je uz pozivanje na SS-majora Helma, da se sa Žugeljom, obzirom na njegovo dosadanje držanje u nemačkim postrojenjima, saraduje. Ja molim, da se izvesti Državnu direkciju za javnu sigurnost i da se sačekaju dalja naređenja RSHA. Istovremeno molim u pitanju prebacivanja za rešenje mojega pisma od 17. jula 1942.

Potpisao Huber

Štambilj Stapoleit.

Wien

Overovljeno:

Gruber s.r.

kancelarijski nameštenik

IX. Zabilješka SS potporučnik Stüwea, Zagreb, 12. 8. 1942.

SS potporučnik Stüwe, suradnik Hansa Helma, izvještava da dr. Aleksandar Benak ml. moli da se u vezi daljeg postupanja sačeka na razgovor hrvatskog policijskog atašea u Berlinu sa šefom Gestapoa Müllerom.

Z a b e l e š k a

12. augusta 1942.

Dr. Benak bio je izvešten o pismu Vodeće ustanove državne policije Beč od 17. jula i 1. VIII. 42. i moli da se do dalje odluke sačeka razgovor hrvatskog policijskog attachea u Berlinu sa SS-Gruppenführerom Müllerom.

Stüwe s.r.

X. Hebrang Andrija, zabilješka – izvadak iz političke evidencije. Zagreb, 20. 8. 1942.

Zabilješka njemačke tajne policije u Zagrebu sa rezimeom podataka o Andriji Hebrangu, po političkoj evidenciji hrvatske policije. Dva podatka iz ovog dokumenta su do sada bila nepoznata javnosti: da je A. Hebrang 1926. bio hapšen zbog pronevjere i zbog toga u sudskom postupku, kao i da je 1939. bio osuđen na 8 godina tamnice, po Zakonu o zaštiti države.

Z A B E L E Š K A

Tiče se: Izvadak iz političke evidencije.

U političkoj evidenciji hrvatske policije predleži sledeće:

H E B R A N G Andrija, sin Andrije i Cecilije rođ. Strasser, nadležan u Gradini /srez Virovitica/, rimokatolik, neoženjen. Rođen 21. oktobra 1899. u Bačevcu.

On je bio kandidat na listi R.R.S.S./po svoj prilici HRSS/⁹⁴⁹ za grad i kod izbora u Zagrebu od 4. 9. 1927. On je komunist.

On je 28. 3. 1924. pod broj 26493-II. bio uhapšen radi izgreda i ponovno je pušten na slobodu.

9. 3. 1926. pod broj 20243-II. bio je uhapšen radi proneverenja i bio je predat sudu, gde je već postupak protiv njega bio u toku.

21.3. 1928. bio je pod broj 427/54 uhapšen od policijskog komesarijata u Mariboru na Dravi, jer je po svojem povratku iz Austrije bio bez putnice. Navodno je u Beč putovao kao komunistički kurir i bio je osuđen na 3 meseca zatvora.

9. 5. 1928. pod brojem 5367/Prs. bio je dopisom br. 894. Pov. od strane Uprave grada Beograda predveden radi nadzora i bio je ovde u zatvoru zadržan radi sprovođenja istražnog postupka protiv Vranješe. On je stajao pod sumnjom, da je umnožavao i širio komunistički list

⁹⁴⁹ Napomena prevodioca UDB-e.

„Mladi boljševik”, a isto tako da je bio član i predsednik zabranjenog udruženja „Budućnost” i bio je 25. 5. 1928. pod br. 5478 predan državnom tužioštvu radi dalje istrage.

4. 7. 1928. bio je pod br. 7446.Prs. po Sudbenom Stolu, gde je 3. 7. 1928. pod br. I.2440 prema § 182 kaznenog zakona bio uvetno pušten na slobodu, saslušan. /Ovde je ali bio 7. 7. 1928. pod gornjim brojem sudbenom odlukom izgnan iz Zagreba na 5 godina i preveden je u svoje rodno mesto/.

7. 9. 1928. bio je pod br. 10054.Prs. uhapšen radi reverzije i širenja komunističke propagande i radi dalje istrage predat je Sudbenom Stolu.

Državno tužilaštvo u Beogradu D.T.br.I.-929-042. saopštava, da on prema izjavi u Mariboru u zatvoru se nalazećeg Karla Ledenika pod br.11287.Prs. vrši komunističku kurirsku službu između Austrije i Jugoslavije.

15. 10. 1929. pod br.12119 traži Uprava grada Beograda telegrafski njegovo predvođenje u Beograd radi komunističke propagande u vezi zajedno sa Ružom Plankar. Tada se on nalazi u zatvoru Sudbenog Stola u Zagrebu. Br.18568/1929. Prs.

Protiv njega je podnešena prijava, da je on u vreme, dok se je nalazio u zatvoru Sudbenog stola u Zagrebu, stajao u vezi sa komunistima. Broj: 22212/29. Prs.

18. 9. 1929. izjavio je Obradović Momčilo u zatvorskoj kancelariji kraljevskog Sudbenog Stola na saslušanju, da mu je Andrija Hebrang, komunistički agitator i kurir, u zatvoru pričao, da je on, Hebrang, stajao u vezi sa komunistima u Velesu i u Prilepu i da je on u leto 1928. onamo doneo jedan šapirograf i materijal za komunističku partiju, koja je tamo stajala pod rukovodstvom jednog studenta iz Velesa. U Velesu da je Hebrang odseo u jednom hotelu, čijeg vlasnika nećak je također bio komunist (sin brata vlasnika hotela). Tamo su bili održavani sastanci. Dr. Rajko Jovanović, advokat iz Beograda pripada također komunistima i njihov je funkcionar. Za napad na policijske organe u Dubrovniku od strane nekog stanovitog Čelana odgovorio je on odmah na pitanje Obradovića, da je to delo zagrebačkog žurnaliste Cvijića i da ga je Duka Cvijić, brat atentatora, u zatvoru obavestio po nekoj drugarici Sonji, da je njegovom bratu uspelo da pobegne i da se nalazi u Beču.

Kod hapšenja Mate Brezovića bojao se je Hebrang, da će se doći na njegovu vezu, koju je održavao iz zatvora po zatvorskom stražaru Šime Brčiću /ilegalno ime: „Sudić” sa nekim stanovitim Kajfešom. Brčić je stajao u direktnoj vezi sa Brezovićem i sa detektivima Grabarom i Kajfešom i primao je na Brezovića upravljena pisma pod jednom drugom adresom, koja je onda bacao u poštansko sandučće. Bojao se je, da bi se kod kućne premetačine u Samoboru mogla naći blagajnička knjiga izdataka, koju je on jednom vodio i koja se je kasnije nalazila u rukama Oreškoga. Nadalje je dodao, da bi policija možda mogla da nađe neka po njemu

pisana pisma, a upravljena na jednog komunistu, koji se je radi izdržavanja kazne nalazio u Lepoglavi, a u kojima je on dao uputstva za bekstvo iz zatvora. On sam bi odavle pobjegao i nakon bekstva trebala su se obojica sastati. Sastanak je trebao da udesi „Sudić” /ispravniije: Brčić/, koji je također ovom kažnjeniku u Lepoglavu pisao. On mu je pričao, da ga je Grabar po Brčiću obavestio, da njemu poslana obavest ne odgovara istini, da je Brezović ubijen i da mu je istovremeno javio, da je komunističku omladinu na „Šalati” pravovremeno obavestio o jednoj kućnoj premetačini i da su sve za policiju važno odstranili.

Hebrang je bio aktivni funkcionar političke centrale. On se je sa Brčićem dogovorio, da će poslednji 16. ili 17. augusta 1929. oko 14^h, kada čitava straža spava, stražaru, koji se je nalazio u prvom katu u neposrednoj blizini telefonske centrale, dati jedan narkotični duvan, i u 15^h, nakon što bi ovaj stražar bio učinjen bezopasnim, trebao je Brčić otvoriti ćeliju Hebranga i istoga izvesti radi navodnog saslušanja od strane islednika /tako je trebalo ključaru zatvora objasniti/ kroz jedna mala vrata iz zgrade, a za koja je Brčić imao ključ. Pred zgradom stajao bi jedan auto spreman za bekstvo obojice.

14. augusta 1929. obavestio je Grabar Brčića, da mu je policija došla u trag, da stoji u vezi sa komunistima, da ga se nadzire i da je policiji palo u ruke ono u Lepoglavu pisano pismo sa potpisom „Sudić” i da se je prema uputstvu Hebranga odlučio na begstvo. Nadalje da je on, Grabar, njega uz pomoć jednog pisma uputio na partiju i da ga je partija poslala preko Maribora na Dravi u Beč. /Vidi saslušanje M. Obradovića od 18. 9. 1929. u aktu 28. Oznak II-1000/1929./

Državni Sud za zaštitu države u Beogradu DS. Br.2241/29 saopštava 2. 9. 1930, da je Plankar Josip uhapšen radi komunističke ilegalne delatnosti izjavio, da ga je Hebrang u junu 1929. u Zagrebu upoznao sa Martinovićem Milanom, članom CK KPJ/KPJ – Komunistička Partija Jugoslavije/ i da mu je rekao, da je Martinović preuzeo dužnost i da ga je molio, da Milana primi u svojem stanu, što je Plankar također i učinio. Hebrang da je u to vreme bio trgovački pomoćnik kod firme „Record” u Zagrebu i blagajnik mestne organizacije saveza privatnih nameštenika. Također i on, Plankar, da je u to vreme bio namešten kao činovnik. Uhapsiti na broj 17589/Prs.1930. oznaka II-300/193.

Državni Sud za zaštitu države saopštio je 26. oktobra 1939. Pov. br. 38, da je Andrija Hebrang tamošnjom osudom od 13. 11. 1939, D.S. br.210 bio osuđen na 8 godina tamnice radi zločina iz člana 1. odsek 1. zakona za zaštitu države. Pov. br. 36077/1939.

Zagreb, 20. 8. 1942.

Olovkom:

Nonn (enmacher?)⁹⁵⁰

U prijavnom uredu hrvatske policije se imenovani nije pojavio.

Tintom:

Jelić (?)

XI. Zabilješka R. Nonnenmachera, podoficira SS-a u Zagrebu, 18. 9. 1942.

Ovaj dokument je očito u vezi s dokumentima navedenim pod VIII. i IX. Nakon prijedloga šefa Gestapoa Müllera da se započne suradnja sa Žugeljom i razgovora Müllera s hrvatskim policijskim atašeuom u Berlinu, dr. A. Benak, tadašnji šef I. Odjela – Političkog redarstva (tzv. „komunistički odsjek“) Ustaške nadzorne službe (UNS), predlaže da se M. Žugelja prebaci iz Beča u Zagreb. Postavlja se pitanje na koje u ovom trenutku ne znamo odgovor: da li je slučajnost da UNS traži prebacivanje Žugelja u Hrvatsku u vrijeme kada se vode razgovori o razmjeni Hebranga, odnosno samo 7 dana uoči Hebrangovog puštanja.

Z a b e l e š k a

18. IX. 42.

Dr. Benak sada moli, da se dade provesti prebacivanje Žugelja.

Nonn (emacher) s.r.

XII. Gestapo Beč najavljuje Djelatnoj komandi u Zagrebu prebacivanje Žugelja u Hrvatsku.

Gestapo Beč javlja 15. 10. 1942. EK-u Zagreb da će prebacivanje Žugelja uslijediti u kratkom vremenu, nakon naređenja šefa Ureda IV (Gestapoa) Heinricha Müllera.

Tajna državna policija

Vodeća ustanova državne policije Beč

Broj dnevnika 592/42 — IV A 1

Molim u odgovoru predstojeći poslovni

Beč I, 15. oktobra 1942.

Morzinplatz 4.

Telefon A-17-5-80

⁹⁵⁰ Nonnenmacher Robert, podoficir SS-a u Zagrebu – podatak po: Nemačka obaveštajna Služba u okupiranoj Jugoslaviji, knj. V., Ustaška NDH, Beograd, 1958., 767.

znak i datum navesti.

paraf: 28/10 H(übner) s.r.

T A J N O

Predmet predložiti šefu.

Delatnoj komandi

u Zagrebu

Tiče se: Žugelj Milan, levački majstor, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu.

Predmet: Moje pismo od 17. jula i 1. augusta 1942.

Prilozi: Bez.

Molim, da se kod Državne direkcije za javni red i sigurnost u tom pravcu utiče, da Žugelj, čije će prebacivanje za kratko vreme uslediti, tako dugo mora biti zadržan, dok ne usledi dalje naređenje šefa Ureda IV.

Potpisao: Hüber s.r.

Štambilj Stapoleit.

Wien

Overovio:

Gruber s.r.

kancelarijski nameštenik gru

XIII. Gestapo Beč, 11. 11. 1942., obavještenje Hansu Helmu, policijskom atašeu u Zagrebu o upućivanju Milana Žugelja u Zagreb.

Obavještenje da će Žugelj biti predan hrvatskoj službi sigurnosti na graničnoj stanici Dobova (Brückl) 18. 11. 1942, prilikom dolaska brzog vlaka iz Beča.

Geheime Staatspolizei
Staatspolizeileitstelle Wien

B.Nr. 592/42 -IV A 1.

Bitte in der Antwort verstehendes
Geschäftszeichen und Datum anzugeben.

Wien I, den 15. Oktober 1942

Marschplatz 4
Persprecher A 17-5-80

GEHEIMNIS
P. Meyer

An das

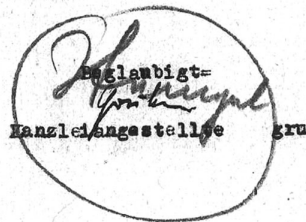
Einsatzkommando

in A E R S E

Betrifft = Zugelj Milan, ^GUstusmeister, geb. 15.3.1907 zu Irenovac.
Vorgang = Meine Schreiben vom 17. Juli und 1. August 1942.
Anlagen = Ohne

Ihnen bitte bei der Staatsdirektion fuer oeffentliche
Ordnung und Sicherheit dahin zu wirken, dass Zugelj, dessen Ueberstellung
in Kuerze erfolgen wird, solange zurueckgehalten werden muss, bis wei-
tere Weisung von Amtschef IV erfolgt.

gez, Huber

1113, Bols, 11-351

Crvenom olovkom: Personalni akt: 572 W. 15. 6.

TAJNA DRŽAVNA POLICIJA

Vodeća državno policijska ustanova B e č

IV A 1 – 592/42

Molim u odgovoru predstojeći poslovni
znak i datum navesti.

Beč 1, 11. novembra 1942.

Morzinplatz 4

Telefon A-17-5-80

ZATVOR

EKSPRESNO PISMO

POŠTA DOŠLA

18/XI 1043/42 R?

Policijskom attachéu nemačkog poslanstva

u Z a g r e b u

Tiče se: Hrvatskog državljanina Milana Ž u g e l j a, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu.

Predmet: Moje pismo od 17. 7. 1942. br. dnevnika 592/42 – IV A 1 – kao i tamošnje pismo od
21. 9. 1942. br. dnevnika 1043/42.

Prilozi: – Bez –

Hrvatski državljanin Milan Ž u g e l j a bit će u sredu 18. 11. 1942. sa direktnim brzim vlakom, koji polazi iz Beča-Südbahnhof u 8.05 časova ujutro preko granične stanice Dobova (Brückl), dolazak u 17.48 časova predat hrvatskim vlastima bezbednosti.

Granični policijski komesarijat u Celju bio je istovremeno obavešten o nameravanoj predaji Žugelja i zamoljen, da bude kod predaje na pomoći opunomoćenom činovniku ovdašnje službene ustanove.

Ja molim za uzimanje do znanja i za obaveštavanje državnog sekretarijata za javni red i bezbednost.

U zameni:
potpisao Dr. Ebner

Overovio:
Schund s. r.
kancelarijska nameštenica

Okrugli štambilj Gestapoa

Olovkom:

- 1) Pismo je prekasno došlo
- 2) Nonnenmacheru na ispitivanje da li je Žugelj bio predat na utvrđeni termin.
- 3) Ponovno predlaganje kod S t ü w e s. r.

XIV. Gestapo Beč, 5. 12. 1942. Prateći dopis uz osobne dokumente Milana Žugelja koji se šalju u Zagreb.

Nakon što je Žugelj 18. 11. u Dobovi (Brückl) predan hrvatskoj pograničnoj policiji, bečki Gestapo šalje i njegove osobne dokumente.

Plavom olovkom: Personalni akt: 572

TAJNA DRŽAVNA POLICIJA

Beč 1, 5. decembra 1942

Vodeća ustanova državne policije B e č

Morzinplatz 4

Broj dnevnika 592/42-IV A 1

Telefon A-17-5-80

Molim u odgovoru predstojeći poslovni

znak i datum navesti.

Kr-3825/42

Štambilji:

Pošta došla

SS-Vođa Reicha i šef nemačke policije

Šef policije bezbednosti i služ. bezb.

29/XII 1043/42 R?

10. 12. 1942 v.

Prilozi: u omotu

URED: Grupa attachea

Policijском attacheu nemačkog poslanstva

u Zagrebu

preko

GLAVNOG ureda bezbednosti Reicha Berlin (kurirom)

Tiče se: Hrvatskog državljana Milana Ž u g e l j a, rođ. 15. 3. 1907. u Irenovcu.

Predmet: Moje pismo od 17. 7. i 9. 11. 42, br. dnevnika 1043/42, kao i tamošnje pismo od 21. 9. 42, br. dnevnika 1043/42

Prilozi: 1 radni ugovor,
1 krsni list,
1 majstorsko pismo,
1 radno svedočanstvo,

- 3 radna svedočanstva,
- 1 domovnica,
- 1 pismo privredne grupe levaoničke industrije, ogranak Ostmark (Austrija),
- 1 pismo obrtne komore Zagreb,
- 1 pismo (kopija) privredne grupe levaoničke industrije, ogranak Ostmark,
- 1 pismo firme Johann Nemetz & Co. –Wiener-Neustadt,
- 1 pismo ureda rada Beč,
- 1 naredba o kazni policijskog direktora Wr. Neustadt nad Žugeljom radi smetanja reda, Rmaraka 10.-
- 1 telegram firme Vogel u Stockerau na Žugelja,
- 1 korice od crne kože za putnicu.

U prilogu šaljem gore nevedena dokumenta i efekte Žugelja, koji su usled jedne pometnje ostali kod moje Spoljne ispostave u Wiener Neustadtu, sa molbom da se izruče hrvatskim vlastima bezbednosti.

Milan Žugelj bio je 18. 11. 1942. preko pogranične postaje Dobova (Brückel) predat hrvatskoj pograničnoj policiji.

Po predsedniku policije u Beču ispostavljena i već istekla putnica za inostrance (Fremdenpass) Milana Žugelja bila je povučena.

Po naređenju:

Dr. Trenker ?

s. r.

XV. Zagreb, 11. 12. 1942. Zabilješka R. Nonnenmachera o predaji Žugelja hrvatskoj policiji i njegovoj osudi odnosno oslobođenju

Zabilješka o tome da su policijski organi NDH Žugelja preuzeli od njemačkih organa 18. 11. 1942. i da je u roku od dva dana bio osuđen odnosno oslobođen.

Zagreb, 11. XII 1942.

Z a b e l e š k a .

Tiče se: Milan Ž u g e l j .

Moglo je biti utvrđeno, da je hrvatska policija na 18. 11. 1942. preuzela na pograničnoj stanici Dobova (Brückl) Milana Ž u g e l j a. Žugelj je nakon osude na 20. 11. 1942. oslobođen.

Nonn (enmacher?) s.r.

XVI. Zagreb, 18. 1. 1943. Dopis UNS-a njemačkom policijskom atašeu u Zagrebu da Hebrang nije bio ponovno saslušan u pogledu veza sa Žugeljom.

Ustaška nadzorna služba obavještava njemačkog policijskog atašea (Hans Helm) da nije bilo udovoljeno zahtjevu koji su im 18. 6. 1942. uputili njemački organi u vezi ponovnog saslušanja Andrije Hebranga o vezama s Milanom Žugeljom. Kao razlog nepostupanja po njemačkom zahtjevu, UNS navodi da je to bilo nemoguće, jer je Hebrang predan partizanima (zamijenjen). Ovaj odgovor prikriva činjenicu da je Hebrang bio više od tri mjeseca nakon upućenog zahtjeva u rukama ustaških istražnih organa – od 18. 6. 1942. do 25. 9. 1942. i da je mogao biti ponovno saslušan o vezama sa Žugeljom.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA

paraf: Hübner s.r. 2/II.

Ured I.

Zagreb 18. januara 1943.

Broj 96004-III-1-43.-

Predmet: Žugelj Milan – podaci.

Pod br. 1043/42.-

N e m a č k o m p o s l a n s t v u
policijском attachеu

Z a g r e b

Savezno dopisu od 20. VI 1942. br. 1043/42 čast nam je saopštiti, da unatoč svih nastojanja nismo mogli doći do pobližih podataka o vezama Andrije Hebranga sa Milanom Žugeljom.

A. Hebrang nije mogao biti ponovno saslušan budući da je predat Partizanima u zamenu za naše činovnike zarobljene po Partizanima.

U slučaju uspeha potrage za M. Žugeljem izvestiti ćemo naslov.

Po naređenju upravnika

Pročelnik III odelа

u. z.

Opitz

Ponovno predlaganje 15/VIII

St(üwe)?

XVII. Analiza anonimnog istražitelja savezne UDB-e 1948. g. o činjeničnom stanju i daljoj „stvarnoj obradi“ slučaja Žugelj

Nepoznati istražitelj UDB-e u svojoj analizi ocjenjuje dokumentaciju Gestapoa i organa NDH u vezi A. Hebranga i M. Žugelja i ukazuje na povezanost slučajeva ove dvije osobe. Iz zadnjeg dijela teksta (ad III) vidi se da je Žugelj bio prvo saslušan i pušten na slobodu; istražitelj razmišlja da li da se prema njemu učini provokacija, da se podvrgne nadzoru ili da se podrobno sasluša.

Tiče se: ŽUGELJ, Milan.

I. Činjenično stanje

Iz jedne izjave po ustaškoj policiji uhapšenog člana Centralnog Komiteta KPJ Andrije Hebranga (maja 1942) proizašlo je, da je levački majstor Milan Žugelj, koji se je navodno nalazio u Beču, Hebranga opskrbljavao sa obaveštenjima iz Reicha. Iz odgovora vodeće državno policijske ustanove Beč policijskom attachéu u Zagrebu na njegovo pitanje, proizlazi, da je Žugelj stajao pod uobičajenim policijskim nadzorom nad inostrancima, no bez da je štetno upao u oči. Nakon usledele teralnice bude Žugelj uhapšen u Wiener-Neustadtu od Spoljne ispostave državne policije Beč (Stapo-Wien) i dva puta je kratko saslušan, bez da se je Gestapo udubila u saslušanje. Negativni nalaz istrage saopštava vodeća ustanova državne policije Beč – Žugelj je poricao konspirativnu delatnost – policijskom attachéu sa pismom od 17. VII. 42 uz slanje rezultata istrage (zapisnika) sa pitanjem, da li Žugelj treba da se prebaci. Istovremeno je policijski attaché bio izvešten, da je bilo zatraženo formalno potrebno naređenje od RSHA za zaštitni zatvor – samo tako je mogao biti zadržan u zatvoru. Nakon višekratnog opominjanja po vodećoj ustanovi državne policije Beč traži policijski attaché pismom od 21. IX. 42. predavanje tj. izručenje istoga hrvatskoj policiji. Usled jednog prekasno došlog pisma – istoga dana kada je usledilo izručenje (18. XI.) – Žugelj nebude iščekivan na graničnoj postaji Dobova (Brueckl) od činovnika ustaške nadzorne službe i radi toga bude od bečkog činovnika predat hrvatskoj graničnoj policiji. Jednom navodnom greškom veli on, da je u Zagrebu bio predat kriminalnoj policiji i da je 2 dana kasnije bio pušten.

Činovnik policijskog attachéa Nonnenmacher opunomoćen sa ispitivanjem izručenja od 18. XI. 42. izveštava zabeleškom od 11. XII. 42. da je Žugelj nakon osude 2 dana nakon njegovog izručenja bio otpušten iz zatvora.

Na 29. decembra 1942. dolazi policijskom attachéu jedno pismo vodeće ustanove državne policije Beč, sprovedeno preko grupe attachéa RSHA, koje u prilogu sadrži papire Žugelja, koji su 18. I. 43. dalje predati hrvatskim vlastima. Istoga dana šalje ustaška nadzorna služba policijskom attachéu jedno pismo, u kojemu ona saopštava, da molba postavljena od ovoga 20. juna 1942. radi daljega saslušavanja Hebranga o Žugelju ne može biti ispunjena, jer je Hebrang u međuvremenu bio izmenjen.

II. Ocena činjeničnog stanja

Ocena činjeničnog stanja nad Žugeljem može da usledi samo u vezi sa slučajem Hebranga. Šta se je dogodilo?

Ustaška policija hapsi jednog člana Centralnog Komiteta KPJ Andriju Hebranga i sporazumeva se o tome sa policijskim attacheom, što se može zaključiti iz dalekopisačkog pisma od 4. maja 1942, i to sa sigurnošću. Policijski attache neposredno je podređen Šefu Ureda IV (Gestapo), SS-Gruppenführeru Mülleru. Može se sa sigurnošću predpostaviti, da je Helm, koji je već u Beogradu bio stvarni obrađivač načelnih naređenja Müllera o uspostavljanju jedne obaveštajne mreže u partizanskom rukovodstvu od oktobra ili novembra 1941 – isti naređenje predleži – i koji je važio kao poverljivi čovek Müllera, istoga (Müllera) obzirom na važnost slučaja (član Centralnog Komiteta) odmah lično izvestio i primio uputstva o obradi stvari. Da je Müller bio izvešten, proizlazi iz telegrama ustaške policije hrvatskom policijskom attacheu u Berlinu, da se upravo kod Müllera najavi, da bi sprečio izmenu Hebranga i ostalih. Izmena je usledila uz značajne okolnosti.

Nemci su sa uspehom pokušavali, da kod Partizana izazovu mišljenje, da su od ustaša bili obmanuti sa obaveštenjem o navodnoj smrti Hebranga. Naprotiv stoji čvrsto, da su upravo oni, i kako to proizlazi iz očitog promašaja akcije kod Müllera, sa odobrenjem istoga i verovatnim naređenjem želeli i dakle namerno proizveli mišljenje, da su oni bili obmanuti od ustaša, dok su isti očitó samo krzmajući i ponajpre uz odklanjanje preuzeli ulogu obmanjivača, kod čega, kako to proizlazi iz izjave Otta, bude dapače upotrebljeno i ime Poglavnika. Prema ovim indicijama se može sa sigurnošću predpostaviti, da je Gestapo nad jednim visokim komunističkim funkcionerom primenio prema nemačkom mišljenju i izgledima na uspeh iskušanu taktiku u Reichu i u svim zemljama Evrope, da se jednog hapšenika „okrene” (Umdrehen).

Predmet Žugelja je jedan sastavni deo slučaja Hebranga. Gestapo se sa njime bavi u istražnom smislu, kao i u obaveštajnom – bez obzira na pomenuti nadzor nad inostrancima – istom nakon izjave Hebranga, kod čega se vodeću ustanovu državne policije Beč treba posmatrati samo kao zamoljenu službenu ustanovu. Policijski attache polaže na stvar veliko značenje i čini je hitnom, što proizlazi iz pisma od 20. juna 1942. upravljelog ustaškoj nadzornoj službi, no odjednom šuti prema višekratnim opomenama vodeće ustanove državne policije Beč sve do 21. septembra, dakle sve do 2 dana pre izmene Hebranga. Obrazloženje čini se jasnim.

U to vreme usledili su pregovori radi Hebranga, u to vreme odlučuje se postupak obzirom na njegovu ličnost. Budući se u hrvatskom području sa njime čini pokušaj jedne igre, to je razumljivo, da će ga sporedna ličnost (Žugelj) slediti, iako je moguće i neovisno od njega.

Jedini znak iz postojećeg materijala, da se je RSHA bavio sa ličnosti Žugelja, proizlazi iz pisma vodeće ustanove državne policije Beč policijskom attacheu od 5. decembra 1942, koje je bilo, kako se to razabire iz žiga, sprovedeno preko grupe attachea RSHA – dakle nije obavljeno nikakvo formalno kurirsko otpremanje, koje bi usledilo kod Ureda I, a ne kod attache grupe Ureda IV – odakle je trebalo 19 dana do Zagreba (trajanje kurirskog otpremanja i najvišem slučaju nedelja dana.

No nezavisno od toga se upravo rad toga može zaključiti, što u Beču nije usledila nikakva dalja stvarna obrada, da je jedna takva morala biti u Berlinu, jer agent jednog člana nekog centralnog komiteta, koji se nalazi u Reichu, mora sa apsolutnom potrebom također i tamo da bude obrađen, ukoliko se ne bi našli neki drugi važniji razlozi. Sigurno je, da je jedna stvarna obrada morala da bude provedena, pa makar i ličnim dodirima između Šefa Ureda IV i policijskog attachéa.

Ako bi se pretpostavila ispravnost – neverovatne – tvrdnje Žugelja, da je on izbegao delimično radi nehata, a delimično usled dobroćudnosti činovnika zagrebačke kriminalne policije, šta bi onda bez sumnje usledilo od strane nemačkih i ustaških vlasti? Najoštrija teralica! No sa apsolutnom sigurnošću bi se ovaj postupak video iz nemačkog akta, pošto je Nonnenmacher poglavito bio opunomoćen, da ispita ispravno izručenje. Na 18. novembra 1942. prima on zadatak i istom 11. XII. 42. čini on nerazumljivu zabelešku, da je Žugelj na 20. XI., dakle na treći dan svojeg izručenja „osuđen” i otpušten. Voz je u Dobovu (Bruckl) došao oko 17.48 časova, dakle uveče 18. XI., pretpostaviv, da je bio bez zakašnjenja. Onda su bečki činovnici morali da traže iščekivajuće hrvatske činovnike, koje nisu našli, da bi onda Žugelja predali tamošnjoj graničnoj policiji. Dakle je on najranije u noći došao u Zagreb i morao je već idućeg dana biti povučen u postupak, da bi mogao biti „osuđen” i otpušten 20. XI. Zašto je on bio osuđen? Da li je uopšte postojala neka činjenica za kriminalnu policiju?

Čitava formulacija zabeleške Nonnenmachera od 11. XII. 42, koju je on 23 dana sastavljao, nakon što je primio jedan zadatak, kojega je morao odmah da provede, dozvoljava zaključak, da je on hteo da udovolji jednoj formi, da bi akt zaključio. Isto shvatanje pobuđuje pismo ustaške nadzorne službe od 18. januara 1943, koje predstavlja jedan odgovor na jednu molbu attachéa od 20. juna 1942, nakon što je stvar Hebranga već u njegovom smislu bila rešena (izjava Helma, str. 32). Značajna je dalja obrada.

Stuewe naređuje jedno ponovno predlaganje na 15. avgusta 1943, dakle nakon 8 meseci. Čitava stvarna obrada akta u vezi sa utvrđenjima u slučaju Hebranga i nepogrešivo sledenim običajima Gestapoa opravdavaju jaku sumnju, da je Žugelj sa uspehom bio zavrbovan kao V-Mann.

III. dalja stvarna obrada

1. Put, da se Žugelja podvrgne jednom nadzoru, da se prema prilikama učini pokušaj provokacije, da bi se opazila njegova reakcija, čini se neshodnim, budući je on već bio ispitivan o stvari.

2. Jedno hapšenje kod predležecog sumnjivog materijala može se svakodnevno opravdati, iako predležeci dokazi ne dostaju za jedno sudbeno osuđivanje, ukoliko on poriče, a dalje istražne mere, npr. pretres kuće, saslušanje majke itd. ne pokažu uspeha.

3. Naprotiv može jedno posebno saslušanje sa svim pojedinostima, koje uzimaju u obzir sve mogućnosti milieua itd., da ima uspeha, u najmanju ruku da delimično pojača indicija. Nužno bi bilo istovremeno saslušanje majke radi navodnog spaljivanja papira, o čemu bi on posebno morao biti saslušan, jer se on i ovde može zaplesti u protislovlja, budući on nema nikakvog znanja o pismu vodeće ustanove državne policije Beč. Nadalje bi potrebno bilo, da se utvrde kriminalni činovnici, koji su mu navodno omogućili begstvo i da se nadalje pronađe stanodavac (onoga vremena) i sasluša, kod kojega je on prema svojem navođenju ilegalno stanovao sve do svojega begstva u partizansko područje.

XVIII. Ocjena (nepoznatog) službenika UDB-e o činjenicama u istrazi nad M. Žugeljom i o povezanosti s istragom nad Hebrangom (bez datuma, vjerovatno 1948.).

Službenik UDB-e (zbog leksike teksta mislimo da to nije M. Milatović) ocjenjuje postupanje njemačkih organa sigurnosti prema M. Žugelju i A. Hebrangu, sa zaključkom da su obojica bili zavrbovani za rad u korist njemačkih i hrvatskih obavještajnih struktura.

I. Iz dalekopisačkog pisma od 4. maja 1942. se razabire, da je kod službene ustanove policijskog attachea Helma već postojao jedan predmet o Hebrangu i da je postojala stalna izmena misli o predmetu istrage između službene ustanove attachea i Glavne direkcije „Ustaške nadzorne službe”. Radi toga se predmet Hebranga pojavljuje kao glavni predmet iz kojega se izvodi predmet Žugelja (vidi zabelešku od 30. IV. 1942).

II. Protivilo bi se običajima Gestapoa, kada policijski attache Helm ne bi izvestio AMT IV-RSHA, tj. Šefa Ureda IV Mülera o hapšenju Hebranga, tj. o hapšenju jednog visokog funkcionara komunista i člana Centralnog Komiteta. Dakle se može pretpostaviti, da je ličnost Hebranga bila podvrgnuta bilo kakvoj stvarnoj obradi u RSHA i da su o tome postojali predmeti kartoteke i predmeti akta. Kod takve ocene stvari nije nerazumljivo, da iz akta Žugelja ne proizlazi nikakva korespodencija između policijskog attachea i RSHA, jer se slučaj Hebranga treba smatrati glavnim predmetom i sigurno je, da je po ovoj liniji trebala

biti data veza između Helma i RSHA. Državno-policijska ustanova Beč mogla je na jednoj sporednoj liniji da igra samo ulogu jedne zamoljene ustanove. Unatoč toga treba verovati, da je državno-policijska ustanova Beč isto tako imala predmete o Hebrangu, kao i RSHA.

Šutnja policijskog attachea na pismo vodeće državno-policijske ustanove Beč od 17. jula 1942. – iz Beča se je višekratno podsećalo – dade se time objasniti, da je attache u međuvremenu slučaj Hebranga lično raspravio sa Šefom Ureda IV, i to pismeno ili usmeno. Na svaki način je sigurno, da je on bio delatan, jer je Hebrang 23. septembra 1942. bio izmenjen, kod čega je Helm, kako on to kaže (strana 32. Helmovih izjava), uložio sav svoj autoritet, da bi kod ustaša doveo do pripravnosti za izmenu. Može se kod običajca Gestapoa u opštem i kod odnosa između Müllera i Helma naročito verovati, da je policijski attache za takvo držanje imao odobrenje Müllera.

III. Čitava stvarna obrada Žugelja može biti razumljena samo uz obziranje na slučaj Hebranga. Glavna ličnost ostaje ovaj. Naročit način stvarne obrade u slučaju Žugelja baca ali jedno značajno svetlo na obradu slučaja Hebranga. Iz toga proizlazi također i objašnjenje zatezanja, jer je postupak u oba slučaja morao biti usklađen jedan na drugi, kod čega treba verovati, da je slučaj „V-Manna” Žugelja (Hebrangovog V-Manna) bio privešen predmetu glavne ličnosti Hebranga. Napadno je, da aktu Žugelja, iako se isti izvodi iz slučaja Hebranga, manjka svako dalje ukazivanje na akt Hebranga. Iz toga se može zaključiti, da se je trebalo kloniti jednog takvog ukazivanja. Značajno je, da se je sa predmetom Žugelja postupalo kao sa normalnim otvorenim, a ne kao sa poverljivim (tajnim), što opet dozvoljava zaključak, da je trebao biti povučen iz upisivanja u dnevnik poverljivih predmeta (Geheimtagebuch). Namera, da se čitava stvar sama po sebi ostavi mirovati, tj. da ju se u aktu zaključa vidi se jasno iz toga, da je ona stvarno bila dovedena do jednog brzog i neobičnog rezultata i da je nakon jednog formalno zaključujućeg pisma „Glavne direkcije za javni red i sigurnost” od 18. januara 1943. jedan rok ponovnog predlaganja od 8 meseci („Wiedervorlage 15/VIII – Stüwe”).

IV. O toku korespondencije u pojedinostima ukazuje se na skicu.

XIX. Izjava bivšeg njemačkog obavještajca, SS majora Friedricha Herbsta, o slučaju Žugelj – Hebrang, vlastoručno napisana u zatvoru UDB-e u Beogradu 3. 12. 1948.

F. Herbst je u zatvoru u Beogradu, na zahtjev istražitelja UDB-e, dao svoju izjavu u vezi slučaja Žugelj – Hebrang. Izjava, na dvije rukom pisane strane, je sastavljena 3. 12. 1948. Herbst je u izjavi usmjeren na profesionalno tumačenje slučaja, kao bivši njemački obavještajni oficir. Sluteći delikatnost slučaja, trudio se da bude suzdržan odnosno da se po mogućnosti distancira od tog predmeta, na što ukazuje i njegov pripis na dnu druge strane, nakon sastavljanja izjave: da ne poznaje aktere slučaja.

B. 3. 12. 48.

Zbog Hebranga (čovjek za vezu), koji je naveden pod zabeležkom od 30.04.42.⁹⁵¹ kao član CK Komunističke partije (dojava agenta), postupak je bio toliko značajan da je upadljivo što u njemu nema potpisa političkog atašea. Ostaje otvoreno pitanje da li je isti o tom postupku obavješten. Stručnu obradu dele Hübner, Kost i Stüwe. Izveštaj od 30.04.42. (list 3) proističe iz službenog kontakta atašea sa glavnom direkcijom (Ustaška nadzorna služba). Potpis sa desne strane mi nije poznat. Telegram od 4.05.42.⁹⁵² nosi skraćene potpise Kosta, a očito i atašeove sekretarice.

Iz prepiske STAPO (*Staatspolizei=Državna sigurnost – nap. N. M.*) Beč sledi (list 4) da prvi dopis dr Trenkera⁹⁵³ (očigledno poslednji unutar Odelenja IV ili Referata IV A – komunizam) predstavlja samo običnu kartotečku informaciju o Žugelju, koji je od strane A.B.⁹⁵⁴ firme Schälller odbijen u Ternitzu⁹⁵⁵. Taj dopis je pripisan Hürteu, koji je list br. 5, sa zapisom ponovnog pokušaja saslušavanja⁹⁵⁶, poslao u direkciju. Nakon toga, Hebrang je, približno od 20.06.42. do januara 43. bio u zatvoru.

Žugelj je 30.06.42 uhapšen od strane STAPO – Beč u Wiener Neustadtu. Činovnik koji ga je uhapsio: KS Stalling. Činovnik koji ga je saslušavao: Grabner. Dalja obrada sledi 6. 7. 42. (list 8)⁹⁵⁷ od strane višeg kriminalističkog asistenta (ime nepoznato). Prilog je poslat na

⁹⁵¹ Ovdje se očito radi o dokumentu koji mi donosimo pod brojem I.

⁹⁵² To je nedvosmisleno dokument koji donosimo pod brojem II.

⁹⁵³ Taj dokument donosimo pod brojem III.

⁹⁵⁴ Iz dokumenta br.III se vidi da se ova kratica „A.B.“ odnosi na opunomoćenika Abwehra u tom poduzeću.

⁹⁵⁵ Mjesto Ternitz u Donjoj Austriji.

⁹⁵⁶ Očito dokument koji mi donosimo pod brojem VI.

⁹⁵⁷ Dokument koji mi donosimo pod brojem V.

adresu Einsatzkommando – Zagreb. Upečatljivo je da STAPO – Beč do IX⁹⁵⁸ uvek ispisuje EK Zagreb.

Zaključak je, da je osim atašea, ipak u Zagrebu bilo ... (nečitko, Va..ro ?) kao odeljenje SIPO-a (*Sicherheitspolizei, Policija sigurnosti – nap. N. M.*) i SD-a (*Sicherheitsdienst, Služba sigurnosti – nacistička partijska obavještajna služba – nap. N. M.*) i da je atašeovo radno mesto izgledalo kao promenjeno⁹⁵⁹. List 9, urgentno pismo, nosi potpis Hubera, rukovodioca STAPO Beč. Ono je stiglo 3/8. u Zagreb⁹⁶⁰ i u njemu je Žugelj predstavljen u relativno povoljnom svetlu.

Kod sledećeg pisma STAPO-a Beč slanje državnih papira ide preko RSHA, što će reći: ne putem stručne instance, već kurirskom poštom u Odeljenje I.

List 16. Bilješka⁹⁶¹ ukazuje na to da je Ž. očigledno samo formalno osuđen, te prilikom daljih postupaka, uz pristanak političkog atašea, otpušten i predat partizanima u okviru razmene⁹⁶². Na osnovu adrese koju je Hübner naslovio na dr Benaka lično (list 17)⁹⁶³ možemo zaključiti da se može raditi o svjesnom zamaglivanju (*doslovan prijevod riječi Vereitelung bi bio „izigravanje“ – nap. N. M.*) pravog odnosa Hebrang-Žugelj, pri čemu političko usmerenje nije poznato.

U celokupnom postupku se ne može utvrditi učešće Ureda IV (*Gestapo – nap. N. M.*) u objektivnom smislu, iako se to u pogledu značaja datog slučaja moglo očekivati. Zahtev STAPO – Beč za preventivnim pritvorom u cilju sprečavanja negativnih posledica bez učešća RSHA (*Glavni ured za sigurnost Rajha – nap. N. M.*), koji predstavlja nezavisan referat u odnosu na I A IV.

F. Herbst

Meni lično je pomenuti nepoznat.

(preveo Slobodan Vuksanović)

⁹⁵⁸ Očito rujun 1942.

⁹⁵⁹ Time se opovrgavaju sumnje Zvonka Ivankovića Vonte u postojanje EK Zagreb u toku ljetnih meseci 1942, zapisane na str. 239 i 241 njegove knjige „Hebrang“.

⁹⁶⁰ To je dokument u ovom članku zaveden pod rednim brojem VII.

⁹⁶¹ Nesumnjivo se radi o bilješci R. Nonnenmachera od 11. 12. 1942., koju donosimo kao dokument pod rednim brojem XV.

⁹⁶² Po našim dosadašnjim saznanjima, Žugelj nije bio razmijenjen, već je u partizane otišao iz Zagreba, sa slobode. Herbst je očito mislio da je Žugelj bio razmijenjen, kao Hebrang.

⁹⁶³ Jedini poznati dokument koji je Hübner adresirao osobno na dr. A. Benaka ml. je onaj od 20. 6. 1942., koji navodimo pod br. IV.

3. 3. 12. 48.

Wegen des in dem Vermerk v. 30. 4. 42 genannten
Hebrang als Mitglied des ZK des KP. - V-Mannmeldung
hatte der Vorgang keine solche Bedeutung, dass es auffällig,
dass er keine Parafte des Pö. Atachis trägt. Es bleibt offen,
ob der Vorgang diesem zur Kenntnis gekommen ist.
In die Sachbearbeitung fallen sich Führer Kost und Pincz.
Die Meldung vom 30. 4. 42 (Bl. 3) geht auf den autth.
Kontakt des Atachis zur Hauptabteilung (Hauptabteilung
dient) zurück. Die Unterschrift rechts ist nun nicht be-
kannt. Das FS v. 4. 5. 42 trägt die Unterschrift des
Parafte Kost und offenbar der Sekretärin des Atachis.

Aus dem Schriftwechsel des Kapo Wien folgt (R 4),
dass das erste Schreiben von Dr. Franke (offenes Letter
des Abt. IV über den Report v. Dr. (Kommunisten) eine
klar katechumenartig unterbante Auskunft gibt über
Zugelj, die vom A.B. des Fa Schaller in Ternitz abge-
lehnt worden sei. Diese Einigung ist für die Untersuchung
des Blatt 5 orientiertes Vernehmungsergebnis an Haupt-
direktion abgelehnt hat. Danach war Hebrang ab
am 20. 6. 42 ^{in Zamość} in Haft.

Zugelj ist am 30. 6. 42 von Slapo Wien in
einer Heuradt verhaftet worden. Festnahmeort
bekannt: K.S. Hallerig, Vernehmungsbearbeiter
Grabner. Weitere Bearbeitung am 6. 7. 42 (Bl. 2 R)
durch Kom. Oberinspekt (Name unbekannt)
Anlage ist ~~ein~~ ^{ein} ~~Handwritten~~ an „Einwärts Kto“
Ljapun gegeben. Auffällig dass Kapo Wien bis
11. 11. immer „Ed. Ljapun“ anspricht. Rückblickend,
dass außerhalb des Atachis schon ein Vorkato des

SS MAJOR FRIEDRICH HERBST ?!

IAB, 3. prosinca 1948.

***Dokumenti koje smo predstavili u ovom članku bili su dosad nepoznati javnosti i pružaju novi pogled na životni put i sudbinu Milana Žugelja i Andrije Hebranga.

Njihovo objavljivanje svakako će biti poticaj za nove historiografske obrade ove teme.

Zaključak

U članku se navodi 19 dokumenata iz arhiva tajne nacističke (Gestapo) i jugoslavenske komunističke (UDB-a) tajne policije, iz razdoblja 1942.–1948. Dokumenti se odnose na slučaj uhićenja u Zagrebu člana najvišeg organa (Centralni komitet) KP Hrvatske Andrije Hebranga (1942.), nakon kojeg je u Beču uhićen i njegov suradnik Milan Žugelj (također istaknuti komunist iz Zagreba). O sudbini ova dva čovjeka je odlučivao osobno Heinrich Müller, šef Gestapoa Reicha u Berlinu. Hebrang je zatim bio razmijenjen i otišao je na partizanski teritorij i krajem 1942. postao politički sekretar KP Hrvatske, a od 1945.–1948. je bio na visokim političkim funkcijama u komunističkoj Jugoslaviji. I Žugelj je bio krajem 1942. pušten na slobodu i otišao je u partizane. Godine 1948. su i Hebrang i Žugelj bili uhićeni pod optužbom da su u zatvoru pristali na suradnju sa Gestapoom i organima Nezavisne Države Hrvatske; u zatvoru su ubijeni.

SUMMARY

Abstract: Historiography has so far not paid much attention to Milan Žugelj, an acquaintance and comrade-in-arms of Andrija Hebrang in the communist movement, and according to Gestapo and Udbina documents, a man whose death was caused by a close connection with Hebrang. Milan Žugelj was arrested twice because of Andrija Hebrang: the first time in 1942, when Hebrang marked him as his intelligence informant in the Ustasha prison, and the second time in 1948, when Žugelj was arrested on suspicion that Hebrang and he had agreed to work together for the Gestapo and Ustasha organs. That is why we decided to publish 19 documents: 16 Gestapo documents and 3 documents, which are the primary material for shedding light on the activities of Andrija Hebrang and Milan Žugelj; of these 19 documents, only two have been published so far (in M. Milatović's book on Hebrang, 1952), but also these two in the form of facsimiles, without citing an archival source.

Keywords: Milan Žugelj, Andrija Hebrang, Gestapo, UDBA, documents